

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
İKTİSADİ KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET ÖZGÜNEŞ

**ANABİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLARARASI İKTİSAT**

KOCAELİ – 2007

T.C
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
İKTİSADİ KALKINMAYA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET ÖZGÜNEŞ

ANABİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLARARASI İKTİSAT

DANIŞMAN: PROF. DR. MEHMET DUMAN

KOCAELİ – 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARIN İKTİSADİ
KALKINMAYA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : Mehmet Özgüneş
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu ve No: 03.10.2007/23

Prof. Dr. Mehmet Duman

Doç. Dr. Yusuf
Bayraktutan

Yrd. Doç. Dr. Gülten
Dursun

KOCAELİ - 2007

ÖNSÖZ

Yabancı sermaye, bir ülkede yerleşik bulunanların kendi ülkeleri sınırları dışında servet edinmeleri olarak tanımlanabilir. Yabancı ülkelerde edinilen servetler ise ya mali ya da reel bir nitelik taşır. Yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerler elde edilmesi de dolaysız yabancı sermaye yatırımları olarak tanımlanır. Ekonomik kalkınma kavramı ise, niteliksel değişme yolunda olan bir şeye işaret etmektedir. Bu durumda ekonomik kalkınma hem daha fazla çıktı hem de teknik ve sosyo-kültürel ve kurumsal yapıdaki değişimleri kapsamaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi kalkınma üzerine etkilerinin ortaya konulmasıdır. Konunun başlığı seçilirken konunun son yıllarda daha fazla öneminin artması, farklı görüşlerin ortaya çıkması ve bu konu hakkındaki merakım bu konuyu seçmeme neden olmuştur. Dolaysız yatırımların kalkınma üzerine etkilerinin konulmasında sadece makro ekonomik etkileri değil aynı zamanda sosyo-kültürel ve kurumsal yapıdaki etkileri de ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada bana yardımcı olan hocalarıma, aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İzmit, 15 Eylül 2007

Mehmet ÖZGÜNEŞ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
TÜRKÇE ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VII
TABLolar	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM ANALİZİ

1.1. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM KAVRAMI VE DÜNYADA DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLAR	4
1.1.1. Dolaysız Yabancı Yatırım Kavramı	4
1.1.2. Dünyada Dolaysız Yabancı Yatırımlar	7
1.1.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolaysız Yabancı Yatırımlar	10
1.2. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İKTİSADİ KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ	14
1.2.1.1 Dolaysız Yabancı Yatırımlarının Yatırım Alan Ülkenin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkileri	15
1.2.1.2. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkedeki İstihdam Üzerine Etkileri	17
1.2.1.3. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkedeki Teknoloji Üzerine Etkisi	19
1.2.1.3.1. Teknoloji Transferinde Başarılı Ülke Örneği İrlanda	21
1.2.1.4. Dolaysız Yabancı Yatırımlarının Yatırım Alan Ülkenin Dış Ticaret Üzerine Etkileri	23

1.2.1.5. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkedeki Verimlilik Üzerine Etkileri	24
1.2.1.6. Dolaysız Yabancı Yatırımlarının Yatırım Alan Ülkede Sanayileşme Ve Beşeri Sermaye Üzerine Etkileri	27
1.2.1.7. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkenin Rekabet Ortamı Üzerine Etkileri	28
1.2.1.8. Dolaysız Yabancı Yatırımlar İle Yatırım Alan Ülkede Yabancı Denetiminin Artması	29
1.2.1.9. Yatırım Alan Ülkede Dolaysız Yabancı Yatırımlarının Haksız Rekabet Etkisi	30
1.2.1.10. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkede Kâr Transferi Etkisi	32
1.2.1.11. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkenin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi	34
1.2.2. Yatırım Yapan Ülke Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri	36
1.2.2.1. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Yapan Ülke İçin Sağlayacağı Katkıları	37

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM ANALİZİ

2.1. TÜRKİYE'DE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARININ TARİHÇESİ VE BOYUTLARI	39
2.1.1. Türkiye'nin Dolaysız Yatırım Çekme Potansiyeli	44
2.1.2. Uluslararası Doğrudan Yatırımları Teşvik Etmeye Yönelik Uluslararası Anlaşmalar	48
2.1.2.1. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları	48
2.1.2.2. Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunması Anlaşmaları	48

2.2. TÜRKİYE’DE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARININ İKTİSADİ KALKINMAYA OLAN ETKİLERİ	50
2.2.1. Dolaysız Yabancı Yatırımların Türkiye’deki İstihdama Etkileri	50
2.2.2. Türkiye’de Dolaysız Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri	53
2.2.3. Dolaysız Yabancı Yatırımların Türkiye’nin Cari Açık Ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri.....	56
2.2.4. Türkiye’de Dolaysız Yabancı Yatırımlarının Teknoloji Transferi Etkisi ...	60
2.2.5. Türkiye’de Dolaysız Yabancı Yatırımların İşgücü Verimliliği Üzerine Etkileri	62
2.2.6. Türkiye’de Dolaysız Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımının Önemi Ve İktisadi Kalkınma İlişkisi	63
2.2.7. Türkiye’de Dolaysız Yabancı Yatırımların İllere Göre Dağılımı Ve Gelir Dağılımı Etkisi	65
SONUÇ	69
YARARLANILAN YAYINLAR	72
ÖZGEÇMİŞ	79

ÖZET

Bu çalışmada, iktisat literatürü içinde kendine önemli bir yer edinen ve üzerinde tartışmaların yaşandığı “Dolaysız Yabancı Sermaye Hareketleri” nin İktisadi Kalkınma olgusu ile birlikte günümüz ekonomi düzeninde almış olduğu yeni çehre incelenmiştir.

Araştırmanın temel amacı, ülkelerarası ekonomik etkileşimin alabildiğince arttığı, ulusal pazarların birer dünya pazarı haline geldiği, 2000’li yılların dünyasında dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi kalkınma ile ilgili olan ilişkilerini ortaya koyabilmektir.

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları, ülkelerin iktisadi kalkınma çabalarını genellikle olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Ama dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının beklenen katkısı gelen dolaysız yabancı sermayenin hacmi, yapısı, ülkelerin uygulayacağı ekonomi politikaları ve ülke ekonomisinin özelliklerine göre de değişebilecektir. İç makro dengelerini sağlayamamış, gerekli hükümet politikalarını uygulayamayan, yapısal sorunları olan ülkelerde dolaysız yabancı sermaye hareketlerinin katkısı sınırlı kalmakta hatta bazı olumsuz sonuçlara da neden olabilmektedir.

ABSTRACT

In this study, Direct Foreign Investments that have an important role during the last years in the economy literature and have discussed on it are analyzed together with the Economic Development in order to find out their new places in the economic field.

The basic aim of this study is to put forward the reasons behind, the amounts and most importantly the relations with the economic Development of the Direct Foreign investment in the world of 2000's in which national markets have each become internationalized with the increasing amount of economic interaction among themselves.

In conclusion, it has been proved that Direct Foreign Investment have positive effects on the Economic Development. However, expected assistance of Direct Foreign Investments have changed according to quantity and structure of it. Direct Foreign Investment can cause negative effects on Country that are enable to solve structural economic proplems and necessary government politics.

KISALTMALAR

ÇUŞ	: Çokuluslu Şirketler
ÇVÖ	: Çifte Vergilendirmeyi Önleme
DYY	: Dolaysız Yabancı Yatırım
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development
YASED	: Yabancı Sermaye Derneği
YKTK	: Yatırımları Koruma ve Teşvik Anlaşması

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Bölgelere ve Ükelere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Akımları ..	9
Tablo 1.2. Dünyada En Çok Yatırım Çeken 10 Ülke	10
Tablo 1.3. Çin’de Uluslararası Doğrudan Yatırım Akımları	13
Tablo 1.4. En Çok İstihdam Yapan 50 Çokuluslu Şirket	18
Tablo 1.5. En Büyük 50 Çokuluslu Şirketin Gelirleri	31
Tablo 1.6. Ödemeler Dengesinde Gelen Yabancı Sermaye Ve Kâr Transferi	33
Tablo 2.7. 1995-2006 Arası Türkiye’de Uluslararası Doğrudan Yatırımlar	41
Tablo 2.8. 2005 Yılında Türkiye’de En Büyük 5 Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi	42
Tablo 2.9. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısının Yatırımcı Ükelere Göre Dağılımı	44
Tablo 2.10. Doğrudan Yatırımlar Potansiyel Endeksi ve Alt Bileşenleri 25 Ülke için	46
Tablo 2.11. Doğrudan Yatırımlar Potansiyel Endeksi ve Alt Bileşenleri 13 Ülke için	47
Tablo 2.12. Türkiye’nin İmzaladığı Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarının Sayısı	49
Tablo 2.13. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Arasında En Çok Kişi Çalıştıran 50 Kuruluş İçinde Yabancı Sermayeli 16 Kuruluş	52
Tablo 2.14. 1990-2006 yılı Türkiye’nin Büyüme Oranları	55
Tablo 2.15. Özelleştirme ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlar	57
Tablo 2.16. Türkiye’deki Yabancı Sermayeli Şirketlerin ve Türkiye’nin İthalat ve İhracatı	58
Tablo 2.17. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Arasında En Çok İhracat Yapan 50 Kuruluş Arasında Yabancı Sermayeli 10 Şirketin İhracatı	59
Tablo 2.18. Türkiye’nin Ar-Ge Harcamalarının Milli Gelire Oranı	61
Tablo 2.19. İllere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2006	66
Tablo 2.20. Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımı	67
Tablo 2.21. 2006 Yılında Kurulan Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının İllere Göre Dağılımı	68

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte finans piyasalarının serbestleşmesi, uluslararası sermayenin mobilitesini artırmıştır. Kendi ülkesinde arzu ettiği getiriye sağlayamayan sermaye sahipleri daha fazla getiri sağlayabilecekleri diğer ülkelere gitmeye başlamışlardır. Gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) açısından avantaj gibi görülen bu durum aslında bir takım riskleri de beraberinde getirmiştir. Denetime tabi olmadan ülkeye giren ve çıkan yabancı fonlardan dolayı GOÜ'ler krizlere maruz kalmışlardır. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasından sonra yaşanan Güneydoğu Asya Krizi, GOÜ'de portföy yatırımlarına olan güvenin azalmasına neden olurken, gittiği ülkede uzun süre kalan, yatırım ve istihdama katkıda bulunan dolaysız yabancı yatırımların (DYY) ise önemini artırmıştır.

DYY'ler, bir yatırımcının başka bir ülkede uzun dönemde ticari faaliyette bulunarak yatırım ve üretim sürecinde kontrol yeteneğine sahip olmasını ifade eder. DYY'ler belirli bir kâr elde etmek amacı ile bir firmanın kurulması, satın alınması ya da var olan bir firmanın sermayesine katılması şeklinde gerçekleşebilmektedir. DYY'ler, Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ) tarafından yapılmaktadır. ÇUŞ'lar, yatırımlarını hammadde sağlama, marka ve unvandan yararlanma, ithalâtçı ülkenin koyduğu tarife ve kotalardan kaçınma, yatırımları uluslararası alanda çeşitlendirme gibi nedenlerle yapmaktadırlar.

DYY'nin iktisadi kalkınma üzerinde yarattığı etkiler tartışılmaktadır. Bu çalışmada, DYY'nin iktisadi kalkınma üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılırken, çalışmada yöntem olarak farklı ülkelerde yapılmış olan ekonometrik araştırmaların sonuçlarından yararlanılmıştır. DYY'nin genel olarak iktisadi kalkınmayı olumlu yönde etkilediğini söyleyebiliriz. DYY'ler, gittikleri ülkelerde sermaye birikiminin artması, üretim ve istihdam artışının sağlanması ve yeni teknoloji ve yönetim tekniklerinin ülkelere götürülmesi gibi konularda ülke ekonomilerine olumlu etkide bulunmaktadır. Ama gelen DYY'lerden beklenen bu olumlu etkilerinin oluşmasında gelen DYY'nin türü, hacmi ve hükümetlerin

uygulayacağı politikalar ve ülkelerin sosyal, politik ve ekonomik özellikleri de etkili olacaktır.

Dünyada DYY'nin büyük bir kısmı gelişmiş ülkelere yönelmektedir. GOÜ'ler ise 1980'li yıllar ile birlikte dışa açık büyüme modelini benimsemeleri, mali alanda liberalizasyona gitmeleri, bu ülkelerin de sermaye piyasalarından her geçen gün daha büyük oranlarda pay almalarını sağlamıştır. GOÜ'lere yapılan yatırımlarda en büyük pay Asya-Pasifik ülkelerine aitken, Çin ilk sırada bulunmaktadır. Çin'de özellikle 1990'lı yıllarda artan DYY'ler, ülkenin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu ve ekonomik büyümesini hızlandırmış, Çin ile gelişmiş ülkeler arasındaki teknoloji açığını kapatarak ülkedeki istihdamın artmasına katkı sağlamıştır.

Türkiye 1980 yılından itibaren uygulanan ekonomik politikalar, yabancı sermaye yasasında yapılan iyileştirmeler, 1989 yılında Türk Parasını Koruma Kanunu'nun çıkarılması, aşırı bürokratik engellerin azaltılması, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi gibi uygulamalarla 2000'li yıllara gelirken DYY'leri az da olsa artırmıştır. Türkiye'de asıl sıçrama 2003 yılıyla birlikte olmuştur. Türkiye'de 2006 yılı en fazla DYY girişinin olduğu yıl olurken, Dünya'da en fazla yatırım çeken ülkeler sıralamasında 2006 yılında dokuzuncu sıraya yükselmiştir. 2006 yılında ülkeye gelen DYY'nin ağırlıklı olarak banka satın alma ve özelleştirme şeklinde geldiği görülmektedir. Türkiye'ye gelen DYY'nin sektörel dağılımına bakıldığında imalat sanayi ve hizmetler sektörü, yabancı sermayenin en çok ilgi gösterdiği sektörler olmuştur.

Yapılan bu çalışma 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle DYY kavramı ele alınıp, dünyada ve GOÜ'lerde DYY'ler incelenmiştir. Bu bölümde genel bir DYY analizi yapıldıktan sonra DYY'nin iktisadi kalkınmayla olan ilişkileri üzerinde durulmuştur. DYY'nin iktisadi kalkınma üzerine etkileri ortaya konulurken, bazı ülkelerde DYY'nin ülke ekonomileri üzerinde yarattığı çeşitli etkileri gösteren araştırmalardan da yararlanılmıştır.

İkinci bölümde öncelikle Türkiye’de DYY’nin tarihsel süreci, boyutları ele alınacaktır. DYY’nin Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkilerden bahsedilirken, çeşitli dönemlerde yayımlanan araştırmalardan da yararlanarak Türkiye’de DYY analizi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM ANALİZİ

1.1. DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM KAVRAMI VE DÜNYADA DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLAR

Sanayi devrimi ile beraber kapitalizmin gelişimi ve sermaye oluşumu sonrasında ticari ve endüstriyel işletmeleri bir evrim sürecine girmişlerdir. Başlangıçta ulusal bazda işletmeler faaliyette bulunurken, sonrasında uluslararası, çokuluslu işletmelerin ekonomik alanda yer edindiklerini, küreselleşme ile yabancı sermaye trafiğinin ekonomik gelişmeleri ve değişimleri etkilediğini söylemek mümkün olmuştur. DYY'ler, özellikle GOÜ'ler açısından bakıldığında ekonomik büyüme ve yeniden yapılanmalarında başlıca finansman kaynaklarından biri ve en çok önem verilen yatırım türü olmuştur. Uluslararası sermaye hareketi niteliği taşıyan DYY'ler, kısa vadeli sermaye hareketlerinin değişken yapısı olmaması nedeniyle, GOÜ'lerin dış borçlanmalarına alternatif bir politika aracı olarak görülmüştür.

Bu bölümde öncelikle DYY kavramı ele alınıp, dünyada yapılan DYY'ler üzerinde durulacaktır. Daha sonra DYY'nin iktisadi kalkınmayla olan ilişkisi ele alınacaktır.

1.1.1. Dolaysız Yabancı Yatırım Kavramı

Yabancı sermaye, bir ülkede yerleşik bulunanların kendi ülkelerinde sınırları dışında servet edinmeleri olarak tanımlanabilir. Yabancı ülkelerde edinilen servetler ise ya mali ya da reel bir nitelik taşır. Yabancı tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınması portföy yatırımları olarak tanımlanırken, yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerler elde edilmesi de DYY olarak

tanımlanır¹. DYY ve yabancı portföy yatırımlarının yatırım yapıldığı ülke ekonomisi için pek çok katkıları bulunmakla birlikte her iki yatırım türünün birbirinden ayrıldığı noktalar bulunmaktadır. Bu iki yatırım türü arasındaki en önemli fark; yabancı ülkede yapılan yatırım yönetimi konusunda kendini gösterir. DYY durumunda, yabancı ülkede kurulan şirket ana şirketin doğrudan yönetimi altındadır Oysa uluslararası portföy yatırımları durumunda bir yabancı tahvil veya hisse senedi satın alırken şirket yönetimini bizzat denetlenmesi söz konusu değildir².

DYY'nin portföy yatırımlarından bir farkı da, yatırım yapılan ülkelerdeki istikrarsızlık ortamlarında bile DYY'nin o ülkede kalmaya devam etmesidir. Bu farklılığı yaratan en önemli unsurun yatırımların vadeleriyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Uzun vadede kazanç elde etmeye yönelik DYY'nin aksine portföy yatırımları çok kısa vadelerde kazanç sağlamayı amaçladığından, finansal kriz ortamlarında mevcut portföy yatırımları ülke dışına kaçmakta ve yeni yatırımlarda tamamen durmaktadır. Örneğin yakın geçmişte yaşanan Aysa krizi sırasında gerek Hindistan gerekse Çin, oldukça fazla miktarda DYY alan ülkeler olmalarına karşın yabancı portföy yatırımlarına kontrollü yaklaştıkları için, kriz esnasında bu ülke piyasaları pek etkilenmemiştir. Benzer durum Latin Amerika için Şili örneğinde verilebilir. Bu ülkenin de 1999 yılındaki Brezilya krizinden fazla etkilenmemesinin nedeni, gelen sermayenin belirli bir süre ülkede kalmasını şart koşmak gibi önlemler almasıdır. Dolayısıyla yabancı portföy yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomisine fayda sağlayabilmesi için öncelikle o ülkenin sağlıklı bir finansal yapısı olması gerekmektedir³.

Diğer bir fark, portföy yatırımında yatırım sahibi beraberinde yalnızca sermayesini getirirken, DYY'lerde yatırım yapılan ülkeye sermaye ile birlikte daha iyi yönetim teknikleri, işletmecilik bilgileri ve teknoloji de getirmektedirler. Bu nedenle DYY'ler genellikle ÇUŞ'larca yapılmaktadır. Oysa portföy yatırımlarında yatırımcı gerçek kişi de olabilmektedir⁴.

¹ Metin Berber, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 2.b., Trabzon: Derya Kitabevi, s.317.

² Berber, a.g.e., s.320.

³ Güngör Uras, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: İktisadi Yayınlar, 1979, s.40.

⁴ Gülten Dursun, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Belirleyicileri: Türkiye Analizi (1981-2003)", (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.15.

DYY'nin çok büyük bir kısmını gerçekleştiren ÇUŞ'lar, bir ana merkezi bulunan ve bu merkeze bağlı olarak değişik ülkelerde üretim yapan şubelerden ve bağlı birimlerden oluşan işletmelerdir. Merkez, şubelerin yönetimini denetlerken, buna karşılık dış ülkelerdeki şubeler de elde ettikleri kazançları ana merkeze transfer etmektedirler. ÇUŞ'lar, dolaysız dış yatırıma karar verirken, dış piyasaya giriş yöntemini belirlemek durumundadır. ÇUŞ, dış piyasaya 3 değişik yolla girebilmektedir. İlki yabancı şirketin bir veya daha çok sayıda yerel şirketle ortak girişim kurması veya mülkiyeti tek başına kendine ait yeni bağlı şirket oluşturmasıdır. Diğerleri; mevcut yerel bir firma ile birleşme veya onu satın alması, ya da daha çok sayıda ortak ile stratejik birlikler oluşturmasıdır⁵.

Sınır ötesi birleşme ve satın almalar, firmaların sınır ötesi yatırım faaliyetlerini genişletmelerinin en etkin yollarından biri haline gelmiştir. Özellikle 1990 yılından itibaren sınır ötesi birleşme ve satın almalar, DYY'lerin yükselişinde çok önemli bir rol oynamıştır. Örneğin 1991 yılında 4149 olan birleşme ve satın alma işlem sayısı 1995 yılında rekor bir seviye ile 6310'a yükselmiştir. 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla 6034 ve 4493 gerilemiştir. Son iki yıl dışında birleşme ve satın almaların bu denli genişlemesinde gelişmiş ülkelerin büyük bir payı vardır. 1991 – 1998 dönemi boyunca toplam 1977 milyar dolar olan toplam birleşme ve satın alma girişlerinin 1447 milyar doları (toplamın %73'ü) gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir⁶. 2004 yılı ile karşılaştırıldığında sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemleri 2005 yılında %88'lik bir artışla 716 milyar dolarlık bir hacme ulaşmış ve 916.3 milyar dolar olarak gerçekleşen DYY rakamlarında gözlenen artışın en önemli sebebi olmuştur. Sınır ötesi birleşme ve satın alma işlemlerinin 2005 yılı dünya toplam DYY rakamı içindeki payı %78 düzeyindedir⁷.

Dünyada 2006 yılı içerisinde değeri 1 milyar dolar üzerinde olan 141 adet birleşme ve satın alma işlemi gerçekleşmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki düşük

⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, 4.b., İstanbul: Güzemcan Yayınları, 2003, s.720.

⁶ United Nations Conference on Trade And Development, **World Investment Report 2003**, Foreign Direct Policies For Development: National and International Perspectives, New York and Genova: United Nations 2003, p.17.

⁷ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.4.

faiz oranları ve artan finansal entegrasyon, yatırım fonlarının birleşme ve satın alma işlemlerine yönelmesinde önemli bir rol oynamıştır⁸.

1.1.2. Dünyada Dolaysız Yabancı Yatırımlar

Yabancı sermayenin kalkınmaya olan katkısının anlaşılması ile gelişmiş ve GOÜ'lerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, sınır ötesi işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır. DYY'ler küreselleşme ile birlikte önem kazanmış, özellikle kaynak yetersizliği içinde olan GOÜ'ler, 1990'lı yıllardan başlayarak ülkelerine DYY çekmek için adeta yarışa girmişlerdir. UNCTAD'a göre, DYY'ler dünya ekonomisi içinde bulunduğu koşullara göre üç ayrı dönemde farklı özellikler taşımak suretiyle hızlı bir dönüşüm geçirmiş ve büyük bir hızla ilerlemiştir⁹. Bu dönüşüm dönemleri:

- 1979 – 1981 dönemi,
- 1986 – 1990 dönemi,
- 1995 sonrasıdır.

1979 – 1981 dönemi, 1970'lerin sonunda ikinci petrol krizinden sonra petrol üreten ülkelerde gerçekleşen DYY'lerde görülen artış olarak değerlendirilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerden Ortadoğu petrollerine yapılan yatırımlar bu dönemde artış göstermiştir. Bu dönem boyunca Suudi Arabistan ABD'den sonra dünyanın en fazla yatırım çeken ikinci ülkesi olurken, en fazla yatırım yapılan ülkelerin başında Hollanda, İngiltere ve ABD gelmektedir¹⁰.

1986 – 1990 dönemi, çoğunlukla gelişmiş ülkelerde yoğunlaşan DYY artışları dikkat çekmektedir. Özellikle Japonya en fazla dolaysız yatırım gerçekleştiren ülkelerden biri olmuştur. Bu dönemde DYY bir yandan korumacılığa tepki olarak

⁸ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.4.

⁹ United Nations Conference on Trade and Development, **World Investment Report 1997, Transnational Corporations, Market Structural and Competition Policy**, New York and Geneva: United Nations, pp.10–11.

¹⁰ United Nations Conference on Trade and Development, **World Investment Report 1997, Transnational Corporations, Market Structural and Competition Policy**, pp.10–11.

ortaya çıkarken öte yandan geniş çaplı DYY liberalizasyonunun başladığı yıllar olduğu göze çarpmaktadır. GOÜ'lerde hızlı büyümenin ve firmalar yoluyla bilgi ve telekomünikasyon teknolojilerindeki gelişmelerin yaşandığı bu dönemde firmalar teknoloji sayesinde en uzak bölgedeki yatırım faaliyetlerini koordine edebiliyorlardı. Bu dönem adeta gelişmiş lke DYY olgusu olarak görülmüştür.

Tablo 1'den de görülebileceği gibi 1995 yılından bu yana ise doğrudan yatırım girişlerindeki yükselmede GOÜ'lerin önemli bir payı vardır. Sadece 1995 – 1996 yılında GOÜ'lerin global DYY girişinden aldığı pay %34 'dr. 1990'lı yılların başlarında DYY'lerle ilgili olarak yaşanan resesyon boyunca uygulanan faiz oranları ile karşılaştırıldığında, 1995- 1996 dönemi boyunca faiz oranları oldukça düşük kalmıştır. Düşük faiz oranları ÇUŞ'ların sınır ötesi yatırımlarında çok daha fazla fon sağlamıştır.

GOÜ'ler açısından bakıldığında tasarruf oranları son derece düşük olan bu ülkeler, kalkınmalarının finansmanında, DYY içeren yabancı fonlara bel bağlamış durumdadırlar. 1996 yılında GOÜ'ler 51 milyar dolar doğrudan yatırım gerçekleştirirken, 129 milyar dolar doğrudan yatırım çekmişlerdir, aynı yıl Çin, ABD'den sonra en fazla yatırım çeken ülke olurken, Hong Kong en fazla yatırım çıkışı yaşayan ülke olmuştur. ABD ve Çin global DYY akımlarının bu dönemde 1/3'ine sahip olmuştur. Yabancı yatırım çıkışlarındaki artışta ise İngiltere ve ABD'nin payları (toplamın %40') dikkat ekmektedir¹¹.

¹¹ Gülten Dursun,"Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Belirleyicileri: Türkiye Analizi (1981–2003), (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.93.

Tablo 1.1. Bölgelere ve Ülkelere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Akımları (milyar dolar)

Yıllar	Dünya	Gelişmekte Olan Ülkeler	Gelişmiş ülkeler
1979-1981	53.2	16.3	36.8
1986-1990	158.9	26.5	131.8
1995	316.5	96.3	205.8
1996	349.2	128.7	208.2
2000	1.3	252	1108
2001	1.4	219	571.5
2002	617.7	157	489.9
2003	557.9	172	366.6
2004	710.8	275	396.1
2005	916.3	334.3	542.3
2006	1.230.4	367.7	800.7

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development, **Investment Brief**, Number 1, 2007
United Nations Conference On Trade And Development, **World Investment Report 1997**,
Transnational Corporations, Market Structure and Competition Policy, New York and Genova:
United Nations, p.266.

Uluslararası üretimin büyümesinin en kapsamlı göstergelerinden olan DYY içakışı 2001 yılına kadar büyük bir hızla artmıştır. 2000 yılında %29 oranında büyüyen DYY, dünya üretimi, sermaye oluşumu ve ticaret gibi diğer ekonomik toplamlardan daha hızlı büyüyerek 1.3 trilyon dolara ulaşmıştır¹². 2001 ve 2002 yıllarında ise DYY sırasıyla %41 ve %21 oranında azalma gösterdiği görülmektedir. Bu azalmanın en önemli nedenleri arasında dünya ekonomik büyümesinin azalması, dünyanın büyük ekonomilerindeki durgunluk ve belirsizlikler, hisse senedi piyasalarındaki ani düşmeler ve bazı ülkelerde özelleştirmenin yavaşlaması gibi kurumsal faktörler yer almaktadır. 2000 yılında ulaşılan 1.4 trilyon dolarlık tarihi

¹² United Nations Conference on Trade and Development, **World Investment Report 2001**, Promoting Linkages: Overview, New York and Genova: United Nations, 2001, p.1.

rekor seviyesinden sonra 2003 yılına kadar düşüş eğilimi gösteren DYY'ler 2004 yılından itibaren tekrar artış trendine girmiştir. Bir önceki yıla göre, 2004 yılında %27, 2005 yılında ise %29 oranında artış gösteren DYY'ler, 2006 yılında da %34.3 oranında artarak 1.2 trilyon dolar seviyesine yükselmiştir¹³. Bu tutar 2000 yılında gerçekleşen DYY girişinden sonraki en yüksek ikinci değerdir. Devam eden ekonomik büyüme, artan şirket kârları ve bunun sonucunda artan sınır ötesi birleşme ve alma işlemleriyle DYY akımlarındaki artış trendinin devam edeceği öngörülmektedir.

Tablo 2’de dünyada 2002 – 2005 yılları arasında en fazla DYY çeken ülkeler sıralamasında ABD, Çin ve İngiltere’nin ilk 3 sırayı aldığı görülmektedir. 2002 ve 2004 yıllarında ABD, 2003 yılında Çin, 2005 yılında ise İngiltere en fazla DYY çeken ülkeler olmuştur. 2002 ve 2003 yıllarında 53’üncü sırada olan Türkiye, 2005 yılında çektiği 9.7 milyar dolarlık DYY girişiyle 22’inci sıraya yükselmiştir.

Tablo 1.2. Dünyada En Çok Yatırım Çeken 10 Ülke

	2002	2003	2004	2005
1	ABD	Çin	ABD	İngiltere
2	Almanya	ABD	Çin	ABD
3	Çin	Fransa	İngiltere	Çin
4	Fransa	Belçika	Avustralya	Fransa
5	İspanya	Almanya	Belçika	Hollanda
6	İrlanda	İspanya	Hong Kong	Hong Kong
7	Hollanda	İrlanda	Fransa	Kanada
8	İngiltere	Hollanda	İspanya	Almanya
9	Kanada	İngiltere	Meksika	Belçika
10	Meksika	İsviçre	Brezilya	İspanya
	Türkiye (53)	Türkiye (53)	Türkiye(37)	Türkiye(22)
Dünya Toplamı	617.7	557.9	710.8	916.3

Kaynak: United Nations Conference on Trade And Development, World Investment Report 2006,” Foreign Development Investment from Developing and Transition Economies: Implications for Development”, 2006’dan Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.5.

1.1.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Dolaysız Yabancı Yatırımlar

¹³ United Nations Conference on Trade and Development, **World Investment Report 2001**, p.3.

GOÜ'nün, kalkınma öncelikleri, sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin başarılmasını, yatırımların artırılmasını, dünya pazarlarında ihracat gücünün artırılmasını, daha iyi ve daha fazla istihdam fırsatlarının yaratılmasını, teknolojik gelişmenin güçlendirilmesini içermektedir. Bilindiği gibi GOÜ'lerin ekonomik kalkınmalarındaki finansal kısıtlar ve bunun hem nedeni hem de sonucu olan sermaye birikimi yetersizliği, bu ülkeleri dış finansman arayışlarına itmektedir. DYY'ler, kalkınmanın gereği olan yatırımlar ve bunun finansmanının sağlanması açısından GOÜ için önemli fırsatlar sunmaktadır.

DYY' ye karşı GOÜ'lerde varolan yaklaşımlar, geçmişten günümüze süreç içerisinde önemli değişiklikler yaşamıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan Doğu Bloğunun çözüldüğü 1989 yılına kadar olan dönem ilginç özellikler taşımaktadır. Bu ülkelerde genellikle uluslararası yatırımcılara ve yapılan yatırımlara karşı şüpheli bir yaklaşım süre gelmiştir. Bu dönemde yabancı yatırımların ülke egemenliklerini tehlikeye sokacağı, uzun dönemde kaynak girişinden daha çok çıkışına yol açacağı ve önlem alınmadığı takdirde yerli firmaların yerini alacağı gibi endişeler bağlı olarak bu dönemde dış finansman kaynağından yeterince faydalanamamışlardır. Ancak, tarihsel süreçte GOÜ'lerin DYY' ye bakışı önemli ölçüde değişim göstermiş ve GOÜ'lerin büyük çoğunluğu DYY' ye konusundaki endişelerinden büyük ölçüde vazgeçmiştir. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 1990'lı yıllarda giderek artan sayıda ülke ulusal yatırım ile ilgili düzenlemelerde değişikliklere giderken bu değişikliklerinin %94'ü DYY'nin lehine olmuştur¹⁴.

GOÜ'de DYY yatırımlarının ekonomilerin gelişmesi ve büyümesi için çok önemli bir faktör olduğu genel kabul görmektedir. Yapılan birçok araştırmanın sonuçları, DYY'nin teknoloji transferini tetiklediği, insan kaynakları birikimine katkıda bulunduğu, uluslararası ticarete entegrasyonu sağladığı, rekabete daha açık bir iş ortamını yarattığını ortaya koymaktadır.

¹⁴ United Nations Conference on Trade And Development, **World Investment Report 1998**, Trends and Determinants, New York and Geneva: 1998, p.15.

1970'li ve 1980'li yıllarda, daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmiş olan DYY'ler, 1980'lerin sonlarından itibaren artan oranda GOÜ'lere gitmeye başlamıştır. Özellikle 1990 sonrası dönem, GOÜ'ye önemli oranda DYY'nin gitmeye başladığı dönem olmuştur. GOÜ'ler içinde en fazla DYY çeken ülke Çin'dir. 1991- 1996 dönemi boyunca toplam 254 milyar dolarlık DYY'nin 25.5 milyar doları Çin'e gitmiştir. Sonraki yıllarda Çin'de DYY artışı devam etmiş ve 2002 yılında tüm dünyada giderek azalan doğrudan yatırımlara rağmen, toplam 651 milyar dolarlık yatırımın 52.7 milyar doları Çin'e gitmiştir¹⁵.

1990'larla birlikte Çin'de DYY'lerde yaşanan artışlarla birlikte ülkenin dünya ekonomisine entegrasyonu hızlanmış ve büyüme oranları da önemli ölçüde artmıştır. DYY'lerin en önemli katkısı ise Çin ile gelişmiş ülkeler arasındaki teknoloji açığını kapatmak olmuştur¹⁶. 1991 yılında DYY'lerin Çin'in toplam üretimi içindeki payı % 5,29 iken, bu oran 2000'de %22,51'e çıkmıştır. Bu anlamda ekonomik büyümede DYY'lerin miktarı, yapısı ve zamanlaması bakımından etkileri tartışılmaz. Diğer taraftan ekonominin durgunluğa girdiği 1996-2002 döneminde ise DYY'ler azalmıştır. DYY daha çok sermaye ve teknoloji yoğun sektörlere yönelmiş, bunun sonucunda imalat sanayinin yapısı değişmiş ve üretim kapasitesinde önemli artışlar görülmüştür. 1997-1998 Asya Finansal Krizi ile büyük depresyona girdikleri Krizden fazla etkilenmemesinde ve son on yıldır gösterdiği %10'luk üstün büyüme hızına ulaşmasında etkin rol, ülkeye sürekli akan sıcak para transferidir. Özellikle denizaşırı ülkelerdeki Çin asıllı işadamları bu transferin gerçekleşmesinde büyük pay sahibidir. 1997 yılında bölgede yaşanan ekonomik kriz, zamanında uygulamaya konan esnek para ve maliye politikaları, güçlü dış rezervler, liberal sermaye hareketleri politikası ve finansal reformlar sayesinde zararsız olarak atlatılmıştır¹⁷.

¹⁵ Dursun, a.g.e., s.99.

¹⁶ Chengze Simon Fan, Çin Dünyada Yabancı Sermaye Çekmede Neden Başarılıdır?; İşlem Maliyetleri Yaklaşımı, Çev.Bekir Gövdere, **Dış Ticaret Dergisi**, 1999, s.14.

¹⁷ Fatih Yücel, "Kıta Çini; Asya Ejderi'nin Sancıları", 2006, Adana Ticaret Odası Dergisi http://www.e-turkey.org/tr/kita_cini_asya_ejderi.php (15 Eylül 2007), s.1.

Çin ekonomisinin DYY çekme konusunda 1997-1998 Asya krizi döneminde bile 40 milyar dolara yakın yatırım çekerek çok yüksek bir performans göstermiştir. Bu performansı etkileyen nedenler arasında öne çıkanlar şunlardır:¹⁸

- Hızla büyüyen iç Pazar,
- İşgücü, toprak ve enerji maliyetlerinin düşüklüğünden kaynaklanan yüksek kâr marjları,
- Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin uluslararası piyasalarda güvenilirliği artırması,
- Siyasi istikrarın kalıcı bir görünüm sergilemesi,
- Kredi kullanabilme kolaylığı,
- Öncü olmak isteyen çokuluslu şirketlerin pazara girmek için yarışmaları,
- Daha önce yurt dışındaki fırsatları daha kârlı bulan iç tasarrufun, yatırım teşviklerinden yararlanmak için ülkelerine geri dönmekleridir.

“Dünyanın 500 Büyük Şirketi” listesinde yer alan ÇUŞ’ların iki yüz kadarı Çin’de faaliyettedir, 600 milyar dolar dolayındaki ihracatın yarısı da yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Tablo 3’te görüldüğü gibi Çin’de yabancı sermaye 2000 yılında 38 milyar dolayında yatırım gerçekleştirirken 2006 yılında yabancı sermayeli yatırımlar 70 milyar dolar olmuştur.

Tablo 1.3. Çin’de Uluslararası Doğrudan Yatırım Akımları

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Çin	38.399	44.241	49.308	53.505	54.936	60.211	70.000

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.5.

¹⁸ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Dünya Ticaret Örgütü Üyeliği Sonrası Çin halk Cumhuriyeti Ekonomisi ve Ticaretinde Gelişmeler, 2004, http://www.deik.org.tr/bultenler/200545164731CHC-Bilgi-Notu_mayis2004.pdf (30Ağustos 2007), s.16.

Özetle DYY'ler ekonomide katma değer artışına önemli katkı sağlamışlardır. DYY sayesinde Çin'in yeni ihracat pazarları elde etme olanağı olmuştur. DYY önemli istihdam artışı yaratmış (30 milyon civarında) ve vergi gelirlerinin %20'sini karşılamıştır. Bunlara ek olarak DYY Çin'li firmaların Ar-Ge yapmasının önünü açmışlardır¹⁹.

Sonuç olarak Çin DYY çekme konusunda dünyanın en başarılı ülkelerinden birisidir. Çin'in DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) üyeliği ve pazarının dışa açılması ile Çin DYY için çekici hale gelmiştir. Yakın gelecekte de DYY'nin artarak sürmesi beklenmektedir. Çin'in DTÖ üyeliği ile ilgili olarak yapılan çalışmalara göre bu bütünleşmeden hem Çin'in, hem de bu ülke ile dış ticaret yapan diğer ülkelerin kazançlı çıkacağı beklenmektedir. Nitekim üyelik ile birlikte GSYİH ve ihracatın önemli ölçüde arttığı görülürken, buna bağlı ithalatta da artış görülmüş ama durum ihracat lehine olmuştur.

1.2. DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İKTİSADİ KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ

Ekonomik kalkınma, bir ülkede üretim ve gelir artışlarının yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan değişim süreci olarak tanımlanabilir. Kalkınma kavramıyla ülkede yaşanan niceliksel artışların yanı sıra niteliksel değişim yolundaki her şeye işaret edilmektedir. Ekonomik kalkınma özellikle GOÜ'lerin bir sorunudur. GOÜ'ler iktisadi büyümelerini önemli ölçüde artırmak istemekte ve gelişmiş ülkelerle arasındaki farkları gidermeye çalışmaktadırlar. GOÜ'nün ekonomik kalkınmasında karşılaşılan en önemli sorun milli gelir seviyesinin düşüklüğü ve buna bağlı olarak da sermaye birikiminin yetersiz olmasıdır. Yeterli sermaye birikimi olmadan bir ülkenin kalkınmada arzuladığı sonuçları elde etmesi mümkün değildir. DYY'ler, sermaye ve tasarruf birikimi yetersiz olan GOÜ'lere gelerek bu ülkelerin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına katkıda bulunacaktır.

DYY yoluyla ev sahibi ülke kalkınmanın ve büyümenin sürdürülmesi için doğrudan dış finansman sağlarken, DYY sonucunda oluşan dolaylı bazı faydalardan

¹⁹ Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, **Dünya Ekonomisinin Yen Sorunu: Çin Tehdidi**, Ankara: 2004, s.10.

da yararlanmaktadır. DYY sonucu ortaya çıkan yeni ve ileri teknolojilerin ev sahibi ülkeye transfer edilmesi, ÇUŞ faaliyetlerinin ileri teknoloji gerektiren alanlarda yoğunlaşması nedeniyle emeğin daha kalifiye bir hale gelmesi ve rekabet ile ihracatın artması gibi olumlu dışsal faydalar da büyümeye katkı sağlar. DYY'ler, ortak girişim, lisanslar ve mal ve hizmet ticareti yoluyla ev sahibi ülkenin yeni ve ileri teknolojilere ulaşmasını sağlayarak verimlilik artışını sağlarken, yurtiçi rekabeti artırarak yerli sanayinin tekelci bir yapıya sahip olması halinde tekelci yapının ortadan kaldırılmasında, yurtiçi üretimin artmasında ve fiyatların düşmesinde de etkili olmaktadır²⁰. DYY'nin büyüme ve kalkınma üzerindeki olumlu etkisi yapılan çalışmalarla da doğrulanmaktadır. Öğütçü DYY'ler ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında Brezilya, Rusya, Çin ve Türkiye'de yaşanan deneyimlerden yola çıkılarak DYY'nin bölgesel kalkınmada önemli bir unsur olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Öğütçü, başarılı kalkınmanın anahtarının, iç makroekonomik ve yapısal politikalar, dengeli ve etkili iç tasarruf ve yatırımlar ile nitelikli beşeri sermaye olduğuna dikkat çekerek bunları gerçekleştirdikten sonra DYY'nin daha etkin olacağını vurgulamıştır²¹.

DYY'lerin, ülke ekonomileri üzerinde olumlu etkileri yanı sıra bazı olumsuz sonuçlara da neden olmaktadır. DYY'ler, Yabancıların elde ettiği kârları yurt dışına transfer etmeleri sonucu ülkenin ödemeler dengesi açıklarının artmasına, ülkede yabancı denetimin artmasına, yerel şirketlerin ülkeye yatırım yapan, büyük sermaye ve teknolojiye sahip yabancı firmalarla rekabet edememesine ve gelen yabancı sermayenin iller ve bölgeler arasında dengeli dağılmaması sonucu gelir dağılımının bozulmasına neden olabilmektedirler.

DYY'lerin yatırım yapan ve alan ülkeler arasında farklı etkileri sözkonusudur. Yatırım alan ülke, yatırımı yapan ülkeye göre genellikle DYY'lerden daha olumlu etkilendiğini söyleyebiliriz. Bu bölümde DYY'lerin yatırım yapan ve alan ülkeler üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler üzerinde durulurken,

²⁰ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Vural, **Yeni Ekonomi ve Rekabet**, Rekabet Serisi: No: 253, Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, 2004, s.75.

²¹ Mehmet Öğütçü, "Foreign Direct Investment and Regional Development: International Conference on Regional Development and Foreign Investment in Brazil", 2007, <http://www.oecd.org/dataoecd/44/18/2489844.pdf> (08 Mart 2003), p.25.

DYY'lerin etkileri konu başlıkları halinde incelenecektir. Sıralanan konu başlıklarında önem sıralaması dikkate alınmadan yapılmıştır.

1.2.1.1. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkenin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkileri

GOÜ'lerde ekonomi politikalarının temel hedefi, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmektir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için bu ülkeler genellikle sermaye birikimi ve finansman sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu tür ülkelerde sermaye kıtlığı ve emek bolluğu, ülkelerin başka bir belirleyici unsurları olmaktadır. Bu özellik dikkate alındığında, kalkınmanın, ekonomik büyümenin sağlanabilmesi amacıyla yurt içi tasarruflara ilaveten, GOÜ'lerin dışardan DYY çekmeleri gerekmektedir.

DYY'ler ev sahibi ülkelerin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine önemli katkı sağlamaktadır. DYY'ler, sadece gittikleri ülkeye başlangıçta getirmiş oldukları sermaye bakımından değil aynı zamanda elde ettiği kârların belli bir bölümünü yeniden yatırımlara yönlendirmesiyle de buldukları ülkenin üretim kapasitesinin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

DYY ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Borensztein, 1970–89 döneminde sanayileşmiş ülkelere, 69 GOÜ'ye yönelik DYY girişlerinin etkisini ele alan bir ekonometrik çalışmada, DYY girişlerinin iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etki yaptığı sonucuna ulaşmıştır.²² Aynı zamanda DYY'nin büyüme üzerindeki etkisinin yurt içi yatırımların etkisini de aştığı tespit edilmiştir. Bununla beraber, Borensztein göre DYY'nin iktisadi büyüme üzerindeki olumlu etkisinin görülebilmesi için, ev sahibi ülkenin belirli bir beşeri sermaye düzeyine ulaşması gerekmektedir. Yapılan çalışmada DYY'lerin, yönedikleri ev sahibi ülke ekonomisinde diğer yatırımcılar için olumlu etkide bulunarak potansiyel yatırımcıları çekme etkisi (crowding in) ile toplam yatırımların

²² Eduardo Borensztein And Jong Lee, "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth", **Jornel of international economics**, Vol.45, pp.115-135'ten Ferit Kula, "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler, Sivas: **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, 2003, s.145.

artmasını sağladıkları ifade edilmiştir. Nitekim 1970–89 yılları arasındaki dönemi kapsayan ülkelerarası bir çalışmadaki DYY’deki % 1’lik bir artışın yurtiçi yatırımları % 0,5 ila % 1,3 artırdığı yolundaki bulgu da bu etkinin varlığını doğrulamaktadır²³.

1.2.1.2. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkedeki İstihdam Üzerine Etkileri

DYY’nin yatırım yaptıkları ülkeye en önemli katkılarından biri de istihdamdır. İşsizlik bir ülkedeki en önemli sosyo-ekonomik olayların başında gelmektedir. İşsizlik, işsizlik oranı yüksek olan ülkelerde birçok toplumsal ve psikolojik sorunlar baş göstererek ülkede ciddi iç çatışmalara varan sonuçlar doğrulanabilir. Bu nedenle büyük bir işsizlik sorununa sahip GOÜ açısından, bu işsizliği giderecek yatırımların kendi kaynaklarıyla gerçekleştirecek imkânları yetersiz olduğundan, bu ülkeler için DYY’ler istihdam açısından elverişli bir durum yaratabilecektir.

DYY’ler geldiği ülkede sermaye birikimini arttırarak ve yeni yatırımların yapılmasını sağlayarak işsizliğin azaltılmasını sağlayabilmektedir. Bu yatırımların hangi sanayi kollarına yapıldığı istihdam yaratılması üzerinde belirleyici olmaktadır. Hizmetler ve gıda gibi yoğun işgücü kullanan sektörlere yatırım yapılması işsizliğin azaltılması açısından olumludur. Endüstri kesimine gelen yabancı sermayenin ülkenin istihdamına olumlu bir katkıda bulunabileceği söylenebilir. Ancak burada da kullanılan teknolojinin, emek veya sermaye yoğun olması yatırımın istihdam etkisinin geniş veya sınırlı olmasını belirleyecektir²⁴.

ÇUŞ’lar yaptıkları yatırımlarla ülkelerin istihdam olanaklarını arttırmaktadır. Tablo 4’te dünyadaki en fazla istihdam yaratan 50 ÇUŞ’un yıllık gelirleri ve

²³ Eduardo Borensztein and Jong Lee, a.g.e., pp.115–135.

²⁴ Berber, a.g.e., s.322.

istihdam ettiği çalışan sayısı verilmektedir. 2005 yılında 1.800.000 kişiyi istihdam eden Wal-Mart Stores şirketi dünyada en çok istihdam yaratan şirket olurken onu Chine National Petroleum ve State Grid şirketleri izlemektedir.

Tablo 1.4. En Çok İstihdam Yapan 50 Çokuluslu Şirket

Sıra	Şirket Adı	Yıllık Gelirde Sıra	İstihdam Ettiği Çalışan Sayısı
1	Wal-Mart Stores	2	1.800.00
2	Chine National Petroleum	39	1.090.232
3	State Grid	32	844.031
4	U.S.Postal Service	61	803.000
5	Sinopec	23	730.800
6	Deutsche Post	75	502.545
7	Agriculturel Bank of Chine	377	478.895
8	UES of Russia	213	461.200
9	Siemens	22	461.000
10	Mcdonald's	318	447.000
11	Carrefour	25	440.479
12	Compass Group	260	410.074
13	Chine Telecommunications	279	407.982
14	United Parcel Service	129	407.000
15	Gazprom	102	396.571
16	DaimlerChrysler	7	382.724
17	Industrial Commercial Bank of Chine	199	361.623
18	Hitachi	38	355.879
19	Sears Holding	107	355.000
20	Volkswagen	17	344.902
21	Target	97	338.000
22	General Motors	5	335.000
23	Matsushita Electric industrial	47	334.402
24	China State Construction	486	332.585
25	Intl. Business Machines	29	329.373
26	Sodexho Alliance	459	324.446
27	General Electric	11	316.000
28	La Poste	252	303.405
29	Citigroup	14	303.000
30	Chine Constructions Bank	277	300.288
31	Ford Motor	9	300.000
32	Kroger	73	290.000
33	Home Depot	43	289.8000
34	Toyota Motor	8	285.977
35	HSBC Holdings	26	284.000
36	Chine Railway Engineering	441	280.581
37	Tesco	59	273.024
38	Veolia Environement	185	271.153
39	Nestle	53	250.000
40	Robert Bosch	99	248.853
41	Tyco International	136	247.900

42	Deutsche Telekom	54	243.695
43	Albertson's	139	234.000
44	Federated Dept. Stores	262	232.000
45	Chine Railway Constructions	485	227.000
46	Mittal Steel	208	224.286
47	United Technologies	126	222.200
48	Verizon Communications	50	217.000
49	Deutsche Bahn	188	216.389
50	FedEx	197	215.838

Kaynak: Fortune, "Fortune Global 500 2006: Top Performers, Top Companies, Biggest Employers", 2006 money.cnn.com/maganizes/fortune/global500/2006/performers/companies/biggest-employers/index/html (03 Temmuz 2007), p.1.

Yabancı sermaye ile rekabet halinde bulunan yerel şirketler istihdam açısından hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilenebilirler. Olumlu açıdan etkisi, piyasaya yabancı şirketlerin girişi, yerli şirketleri daha etkin olmaya zorlayabilir ve teknik bilgi düzeyinin, yönetim tekniklerinin olumlu yönde etkilenmesini sağlayabilir. Olumsuz açıdan etkisi ise, yabancı yatırımların rekabeti sonucu yerli şirketler piyasa dışında kalabilirler. Dolayısıyla, yabancı yatırımların istihdam üzerindeki dolaylı net etkisi, yerel şirketlerin rekabet kabiliyetlerine bağlı olup, yerel şirketler bu kabiliyete sahip iseler, yabancı şirketlerin piyasaya girişi, rekabet ettiği şirketlerde yeni ve daha fazla istihdam fırsatları yaratarak verimliliği ve ihracatı teşvik edecektir. Bununla birlikte, yerli şirketler rekabet güne sahip değillerse, iş kayıpları ortaya çıkabilecektir. Yabancı yatırımların başarısı aynı zamanda diğer yabancı müteşebbisleri de harekete geçirebilir. Bu kartopu etkisi de istihdamın dikkate değer biçimde artması sonucunu doğurabilir²⁵.

1.2.1.3. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkedeki Teknoloji Üzerine Etkisi

Gelişmiş ülkeleri GOÜ'lerden ayıran farklılıklardan biri ülkelerin teknolojik gelişmişlik düzeyleridir. Teknolojik gelişmede daha önde olan gelişmiş ülkeler, teknolojik yenilik düzeylerine göre GOÜ'lerin önüne geçmekte ve uluslararası rekabette üstün çıkmaktadırlar. DYY'nin temsilcisi ve uygulayıcısı olan ÇUŞ'lar, yerli ülkenin kamu ve özel sektörün sınırlı imkânlarıyla geliştiremeyeceği ileri

²⁵ Naci Gündoğan, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İstihdam Üzerine Etkileri", **Hazine Dergisi**, Sayı: 14 (Ocak Nisan, 2002), s.25

teknolojiyi getirerek teknolojik gelişmeye ve kaliteli üretim gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadırlar. ÇUŞ'lar yatırımın yapıldığı ülkeye teknolojiyle birlikte bu teknolojiyi besleyecek yan sanayi de getirmektedir. Doğrudan etkileri yanında dolaylı etkileri sonucunda GOÜ'deki produktivitenin artmasına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır²⁶.

Teknolojik yenilikler, toplumsal alanda sosyo-kültürel etkiler yaratırken ekonomide üretim süreçleri yöntemlerinde önemli etkiler yapmaktadır. Bu bağlamda kalıcı ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümleri de beraberinde getiren teknolojik gelişmeler ülkelerin iktisadi kalkınmalarında önemli bir rolü olmuştur. Örneğin ateş, tekerlek, yelkenli, barut ve matbaanın bulunması önemli değişimleri sağlamıştır. Çağdaş dünyanın başlangıç noktasını oluşturan sanayi devrimi, buhar gücü ve elektrik enerjisinden sonra bilgi teknolojiyle üçüncü aşamasına girmiştir. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde tarım devrimi birinci dalga, sanayi devrimi ikinci dalga, enformasyon devrimi üçüncü dalga olarak ifade edilmektedir²⁷.

Yabancı sermaye bankacılık, ihracat, üretim ve teknoloji konusundaki yönetim ve işletmecilik bilgisini de yaygınlaştırmaktadır. Çünkü sadece teknolojinin transferi yeterli olmamakta bu teknolojinin ülke şartlarına adaptasyonu ve uygulanacak teknik ve idari kadronun yetiştirilmesi de önem taşımaktadır. Yabancı sermayenin bu konuda da yardımları olmaktadır.

Teknolojik ilerleme ve gelişme, büyük çapta araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) harcamalarını gerektirmektedir. Bu nedenle teknolojik yenilikler ÇUŞ'lar tarafından yapılmaktadır. 2005 yılında dünyadaki Ar-Ge harcamalarının 36,8'ini Kuzey Amerika, (ABD ve Kanada) yüzde 31,1'ini Asya, (Japonya yüzde 13, Çin yüzde 12,7, Güney Kore yüzde 3,5 ve diğer Asya ülkeleri yüzde 1,9) yüzde 26,7'sini Avrupa, yüzde 1,8'ini Rusya, yüzde 1,3'ünü Avusturya, yüzde 1'ini İsrail ve yüzde 0,4'ünü (binde 4) Türkiye karşılamıştır. AB (Avrupa Birliği) içinde en yüksek Ar-Ge

²⁶ Rıdvan Karluk, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi, No: 13, 1983, s.209.

²⁷ Alvin ve Heidi Toffler, **Yeni Bir Uygarlık Yaratmak Üçüncü Dalga'nın Politikası**, çev.Zülfü Dicleli , Türk Henkel Dergisi Yayınları: 3 , 1995, ss.14-20.

harcaması yapan ülkeler, gayri safi yurtiçi hâsılasının yüzde 3,86'sıyla İsveç, yüzde 3,43'üyle Finlandiya, yüzde 2,51'yle Almanya, yüzde 2,44'üyle Danimarka, yüzde 2,43'üyle Avusturya ve yüzde 2,13'üyle Fransa şeklinde sıralanmaktadır²⁸.

Dünya'da Ar-Ge'ye önemli veren ülkelerden biri de İrlanda'dır. Çalışmanın bu bölümünde DYY'lere, teknoloji ve Ar-Ge'ye büyük önem vererek iktisadi kalkınmasını hızlandırmış olan İrlanda örneği üzerinde durulacaktır.

1.2.1.3.1. Teknoloji Transferinde Başarılı Ülke Örneği İrlanda

İrlanda, Türkiye gibi GOÜ'ler için teknoloji transferi yoluyla iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirmelerinde örnek alınabilecek bir ülkedir. İrlanda da DYY'nin daha çok ileri teknoloji imalat sanayi dallarına gelmesiyle, bir taraftan ülkenin istihdamını, katma değer ve ihracatını artırırken diğer taraftan da sanayinin teknolojik vasfı düzeyinin yükselmesini sağlamıştır. İrlanda Kalkınma Ajansının 2003 yılına ait raporuna göre Avrupa'ya gelen DYY içinde, İmalat yatırımların %9'unu, sağlık/eczacılık teknolojilerinin %31'ini, bilgi ve iletişim teknolojilerinin %12'sini, tüm yazılım projelerinin %41'ini, Avrupalı tüketici iletişim merkezlerinin %25'ini, Avrupalı paylaşımlı hizmet merkezlerinin %34'ünü, Ar-Ge merkezlerinin %8'ini İrlanda almaktadır²⁹. Görüldüğü gibi İrlanda'ya gelen DYY'ler genellikle yüksek teknoloji sektörlerdir. Bu sektörler ülkenin temel ekonomik göstergelerini olumlu etkilerken, teknolojik yayılmaya imkân sağlamalarından dolayı teknolojik know-how'un ülkeye gelmesi ve sanayide verimliliğin artmasına da katkıda bulunmaktadır.

İrlanda'nın iktisadi kalkınmasında başarılı olmasında birçok faktör etkili olmuştur³⁰. İrlanda, öncelikle yabancı sermayeyi davet edeceği öncelikli yatırım alanlarını saptayarak işe başlamıştır. Bunlar, katma değeri yüksek olan şu 3 üretim ve ihracat sektörüdür: Enformasyon teknolojisi; ilaç ve kimya; uluslararası hizmet

²⁸ Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **AB'nin Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Raporu**, Ankara: 2006, s.1.

²⁹ Ireland Development Ajanss, **Annual Report 2003**, Dublin: 2004, p.5.

³⁰ Hamza Çeştepe "Yabancı Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: İrlanda Örneğinden Türkiye İçin Dersler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 61, Sayı: 2, 2006, s.53.

sektörü. İrlanda, öncelikli yatırım alanlarını dağıtmadığı, bunları, kendisi için en verimli olacağını hesap ettiği sadece üç sektöre yönlendirmiştir.

İrlanda'nın attığı diğer önemli adım, bu sektörlerle teşvikleri saptamak ve sektörlerle destek verici yatırımları yapmak ve önlemleri almak olmuştur. Bunların belli başlıları şunlardır: Birincisi, tamamen bürokrasi ağı dışında bir yapı olarak, İrlanda Kalkınma Ajansı kurulmuştur. İkincisi, ülkede yüzde 50 olan Kurumlar Vergisinin yüzde 10'a indirilmesi ve bu oranın 20 yıl artırılmayacağı taahhüt edilmiş olmasıdır.

Üçüncü önemli adım, söz konusu üç öncelikli sektöre eğitilmiş işgücünü yetiştirmek amacıyla teknik eğitim veren eğitim kurumları kurulmuştur; çünkü ileri teknoloji getiren DYY'nin en önde gelen ihtiyacı, eğitilmiş işgücüdür.

İrlanda'nın attığı dördüncü önemli adım da, işçi, hükümet ve işveren arasında sosyal bir uzlaşma sağlanarak, ücretlerin her üç yılda bir belirlenmesine gidilmiştir.

İrlanda'nın DYY çekmedeki başarısında 4 önemli adım dışında başka faktörlerde etkili olmuştur. Bu faktörleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:³¹

- 1990'larda ABD ekonomisinde patlama, globalleşmenin hız kazanması, Avrupa Tek Pazarı'nın yaratılması ve bilgi teknolojisi sektörünün büyümesi gibi çeşitli dışsal faktörlerin bir araya gelmesi,

- Güçlü ve rekabetçi bir piyasa ekonomisinin yaratılmasını destekleyen, yeniliklere açık ve pragmatik hükümetlerin işbaşına gelmesi ve bu hükümetlerin uyguladıkları politikalar,

- İrlanda'nın AB'ye üyeliği sonrasında AB'nin özellikle altyapı ve eğitim alanlarında İrlanda ekonomisine önemli yatırım desteği,

- Özellikle başta ABD'li şirketler olmak üzere ÇUŞ'ların AB üyeliği ile Avrupa Tek Pazarına giriş için üs konum olarak İrlanda'yı seçmeleri,

³¹ Industrial Development Agency Ireland, **Information**, Dublin: p.4'ten Hamza Çeştepe "Yabancı Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: İrlanda Örneğinden Türkiye İçin Dersler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 61, Sayı: 2, 2006, s.54.

- Yüksek vasıflı genç insan havuzu oluşturmak amacıyla hükümetlerce eğitime yapılan önemli ölçüdeki yatırımlar,
- Avrupa'da en düşükler arasında gösterilen İrlanda'nın düşük kurumlar vergisi ve yatırımcıların ihtiyaçlarına uygun arazi tedariki çözümleri,
- İrlandalı yönetici ve işçilerin uyumlu, atak ve esneklik özellikleri,
- İyi eğitilmiş ve İngilizce bilen işgücü.

1.2.1.4. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkenin Dış Ticareti Üzerine Etkileri

GOÜ'de cari açıkların kapatılmasında, yurt içindeki tasarruflar yeterli düzeyde olmamaktadır. Bu açıkları kapatabilmek için en iyi yöntemlerden birisi DYY'ler olarak görülmektedir. GOÜ'lerde, gelen yatırımların ithal ikamesini sağlayabileceği için ödemeler dengesinin ithalât ile ilgili döviz ödemeleri yükünü azaltması düşünülmektedir. Yapılan üretimin bir kısmının dış piyasalara yönelik olarak ihracatı artırması ile de ülkenin dış açıklarının kapatılmasında yardımcı olacağı öngörülmektedir.

DYY'lerin ödemeler dengesine olan etkisi iki şekilde ortaya çıkmaktadır³². Öncelikle DYY ile birlikte ülkenin döviz rezervi artmaktadır. Yatırım yapmak üzere ülkeye gelen yabancı yatırımcı, fabrika veya işletmesini kurma aşamasında veya kuruluşu sırasında, birçok girdiye ihtiyacı olacaktır. Bu girdilerin büyük kısmı ev sahibi ülke tarafından sağlanacağı için, DYY girişi, döviz kazandırıcı bir etkiye sahip olacaktır. DYY'lerin ikinci önemli katkısı ise ithalâtı ikame ederek ve ihracatın artmasını sağlayarak ülkenin ödemeler dengesine katkıda bulunmasıyla gerçekleşmektedir.

DYY'ler, ülkelerin ticaret hacmini artırarak, ödemeler dengelerine olumlu katkıda bulunabilmektedir. Çin, 1976 – 1996 döneminde ihracatında ortalama yıllık %16.4 büyüme gerçekleştirmiş, ihracat rakamını 330 milyon dolardan 61.5 milyar

³² Charles Kindleberger, **Economic Development**, The Mc Grow Hill Book Company, Tokyo: 1958, p.70.

dolara çıkartmıştır. Bunun içerisinde yabancı firmalar çok büyük rol oynamıştır. 1983 – 1996 döneminde yabancı yatırımcıların ihracatı ortalama yıllık %49.5 artarken, toplam ihracat içerisinde 1981’de %3.3 olan yabancıların payı 1996’da %40.7’ye çıkmıştır. Özellikle işçilik ücretine hassas mallarda Çin dünya pazarlarında büyük ihracatçı olmuş, bunun yanında büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren ürünlerde de ihracat hacmini hızla artırmıştır. DYY’ler ülke ihracatını artırırken ithalat üzerinde de etkili olmuştur. Yabancı yatırımlar makine, ekipman gibi yatırım mallarını genelde ithal etmişlerdir. Örneğin, 1993 ithalat rakamının yaklaşık %40’ı yabancı firmaların yatırım malı ithalatından oluşmaktadır³³.

Yabancı sermayenin ülkeye getirdiği yabancı para, uzun dönemde ithalâtı ikame edici ve ihracatı arttırıcı etkiler yaratarak, ülkelerin ödemeler dengesine olumlu etkilerken, daha sonra yurt dışına yapılan kâr transferleri ise ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Bu bakımdan ev sahibi ülkeler çoğunlukla yabancı sermaye şirketlerinin kâr transferlerini sınırlandırıcı düzenlemelerde bulunurlar ve bunlardan, kârlarını yeniden yatırıma yöneltmelerini istemektedirler³⁴. Sonuçta ev sahibi ülke açısından, ödemeler dengesinin DYY’den olumlu etkilenmesi için gelen DYY artış hızının, transfer edilen DYY gelirinin artış hızından daha fazla olması gerekmektedir.

1.2.1.5. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkedeki Verimlilik Üzerine Etkileri

Modern teknoloji ve yeni teknikleri uygulayan ÇUŞ’lar yatırım yaptıkları ülkelerde, yönetim ve işletmecilik bilgisinin yayılmasını sağlamaktadırlar. Fiziksel teknolojide olduğu gibi, üstün yönetim tekniklerinin de bir ülkeye aktarılması, üretimde ve pazarlamada verimliliğin önemli ölçüde artmasını sağlamaktadır³⁵.

Uluslararası bir şirket, firmaya özgü yeteneklerinin fazlalığı ve genişliğinden dolayı, yerli firmalardan çok daha etkin üretimde bulunabilme

³³ Metin Kamil Ercan, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişki”, **Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2001, s.89.

³⁴ Ayhan Akman, **Yabancı Sermaye Yatırım Neden ve Etkileri**, Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri, , No: 33, İstanbul: Yabancı Sermaye Derneği Yayını, 1998, s.35.

³⁵ İrfan Kaya Ülger, **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, Yabancı Sermaye Derneği Yayını, No: 33, (Kasım 1998), s.267.

imkânına sahiptir. Yapılan çalışmalarda Brezilya, Hindistan ve Singapur'da yabancı şubelerin ortalama verimlilik seviyesinin ulusal düzeydeki rakiplerinden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur³⁶. Malezya ve Tayland'da da aynı durum gözlemlenmiştir. Birkaç ülkedeki toplam faktör verimliliğini ölçmeye yönelik olarak yapılan çalışmalarda da yine, yabancı şubelerin daha yüksek bir emek verimliliğine sahip olduğu belirlenmiştir. Daha büyük verimlilik ve satış performansının kaynağı ne olursa olsun, uluslararası şirket, faaliyette bulunduğu piyasadaki rakiplerinden, daha çok satış yapabilme ve daha kaliteli ve yeni ürünler üretebilme ya da maliyet açısından daha etkin olabilme imkânına sahiptir. Teknolojik açıdan daha üstün olan, en son ve en yeni teknolojileri kullanan uluslararası şirketin piyasa girişi, teknolojik açıdan yetersiz olan firmaları piyasa dışına zorlayabilir. Diğer taraftan bazı ülke ve endüstrilerde, artan rekabetçi baskılar karşısında ulusal firmalar, piyasa paylarını korumak için verimliliklerini yükseltmekte ve daha rekabetçi bir konum kazanabilmektedir³⁷.

Yerel bir firmanın, DYY'den kaynaklanan rekabete verebileceği ani tepki, daha dikkatli veya maliyet açısından daha bilinçli politikalar uygulamak şeklinde olabileceği gibi, çalışanlarını daha verimli olarak üretimde bulunmaya teşvik etmesi şeklinde de olabilmektedir. Zaman içinde aynı ölçekte, aynı piyasada ve benzer ürünler üreten yerli ve yabancı firmalar birbirleriyle rekabete girdiklerinde, yerel firmaların hayatta kalma stratejisinin bir parçası olarak, uluslararası şirketlerinkine benzer teknikleri benimseme eğilimine girdiği gözlenir. Böylece, teknik kapasitelerini geliştirdiklerinde, uluslararası şirket rekabeti yerel firmaları yenilik yapmaya ve Ar-Ge'ye teşvik edebilir. Bununla birlikte bu açıdan bir genelleme yapmak oldukça zordur. Firma ve endüstri seviyesinde yapılan çalışmalar, uluslararası şirket rekabetinden kaynaklanan rekabetin yayılcı etkilerinin, yerel firmanın teknolojik ve girişimcilik kapasitesine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Örneğin Brezilya tekstil endüstrisinde, yabancı bir firmanın piyasaya girişi, bazı yerel firmaları, rekabetçi teknolojiyi edinebilmek amacıyla yabancı

³⁶ Hakan Çetintaş, "Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet, **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 22(Temmuz, 2001), s.6.

³⁷ Yüksel Ayvaz ve Ercan Baldemir, "Yabancı Sermaye Yatırımlarında Verimlilik ve Kalkınmaya Etkisinin Ekonometrik İncelenmesi", *Yönetim ve Ekonomi*, 2006, Vol.13.No.1 <http://www.bayaz.edu.tr/iibf/dergi/pdf/c13s120006/yyaebisu.pdf> (12Haziran 2007), s.179.

firmalarla ortak girişim aramaya ve kurmaya zorlarken, bazılarının ise tamamen kapanmasına yol açmıştır³⁸.

Caves, rekabet baskısı ve çeşitli piyasa aksaklıklarından dolayı ÇUŞ'ların, üretim faaliyetlerini GOÜ'lere taşıdıklarında, sadece kendilerinin kârlı çıkmadığını, yarattıkları olumlu dışsallıklar ile aynı zamanda yerli firmaların verimlilik ve kârlılığının artmasına katkıda bulunabileceklerine dikkat çekmektedir. Caves bu durumu üç şekilde vurgulamaktadır³⁹. İlk olarak, dışsallıklar, ÇUŞ'ların kaynak dağılımını geliştirmesiyle yerel mülkiyetli firmalar arasındaki verimlilik düzeylerini artırdıkları zaman meydana gelmektedir. İkincisi, aksak rekabet piyasalarında faaliyet gösteren firmaların ya çokuluslu firmaların rekabet gücü ya da gösteriş etkisi ile yüksek bir teknoloji düzeyinde üretim için teşvik edilebileceğidir. Sonuncusu ise, endüstrideki çokuluslu yavru şirketlerin ilerlemeyi hızlandırabileceği ya da teknoloji transferi maliyetini düşürebileceğidir. Ancak ulusal firmalar teknolojik kapasitelerini geliştirebilirler bile, uluslararası şirketlerin yenilikçi yönünden gelen rekabetçi baskılara cevap vermekte oldukça zorlanabilir. Örneğin, Brezilya iletişim-donanım endüstrisinde, DYY'nin liberalizasyonu ve yabancı şubelerin piyasaya girişi, çok sayıda ulusal firmanın Ar-Ge çabalarını azaltması ve ortak girişim ve ittifaklara yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu konuda yapılan birçok çalışma, uluslararası şirketlerin girişinden kaynaklanan rekabetin, diğer firmaların etkinlik ve verimlilik üzerindeki pozitif yayılcı etkilerinin, uluslararası şirketin piyasadaki faaliyetinin genişliği ile ilgili olduğunu göstermektedir. Eğer yabancı şubelerin piyasa payları genişse, ulusal düzeydeki rakipler bu şirketlerin rekabet baskısından kurtulmak için, çok daha etkin olarak faaliyette bulunmaları gerektiğini hissedeceklerdir. Bu tür etkilerin özellikle, ulusal firmaların bazı teknolojik kapasitelerini yakın zamanlarda geliştirmeleri veya edinmeleri durumunda ortaya çıkma ihtimali daha büyüktür. Örneğin, ABD kökenli firmaların 1955–1975 periyodu süresince Avrupa piyasalarına girişi, yerel firmalardan bazılarının teknolojik açıdan güçlü ve ulusal piyasaların da,

³⁸ Çetintaş, a.g.m., s.6.

³⁹ Richard Caves, "Multinational Firms Competition And Productivity In Host-Country Markets." *Economica*, Vol. 41, No. 162 (May 1974), p.176.

her iki firma çeşidinin etkin ölçekte faaliyet gösterebilmesi için yeterince geniş olduğu endüstrilerde, rekabetçi bir güdü sağlamıştır. Meksika ve Uruguay’da yabancı ve yerel bir firmanın verimliliği arasındaki boşluk, çok geniş olmadığına, yabancı şubelerin varlığı ile yerel firmaların verimliliği arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir. Bu ilişki, orta ve küçük ölçekli işletmeler ve GOÜ’deki uluslararası şirketler tarafından yapılacak DYY’nin, rekabet vasıtasıyla performansı artırıcı etkilerinin yayılma ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Bu uluslararası şirketler genellikle, daha emek yoğun ve daha düşük teknolojiye endüstrilerde faaliyet gösterirler ve rekabetçi avantajları da, gelişmiş ülke uluslararası şirketlerinden daha azdır. Dolayısıyla yerel firmaların, bu tür uluslararası şirketlerden kaynaklanabilecek rekabetçi baskılara karşı koyabilme ihtimali daha yüksektir⁴⁰.

1.2.1.6. Dolaysız Yabancı Yatırımlarının Yatırım Alan Ülkede Sanayileşme Ve Beşeri Sermaye Üzerine Etkileri

Ekonomik kalkınma sürecinde tarım, sanayi, hizmet olarak adlandırılan temel sektörlerin GSMH’deki nispi paylarında değişiklikler gözlenir. İktisadi gelişmenin ilk safhalarında tarım sektörünün ekonomi içindeki payı oldukça yüksek iken, buna karşılık sanayi ve hizmetler sektörünün payı düşüktür. Kalkınma ile birlikte tarım sektörünün payı azalırken, sanayi ve hizmet sektörünün payı artmaktadır⁴¹.

Dünyada DYY’den hizmetler sektörü ve imalat sanayi daha fazla pay almaktadır. Tarım sektörünün payı ise daha az olmaktadır. DYY’lerin sanayi ve hizmet sektörlerine yönelmesi GOÜ’in sanayileşme çabalarına yardımcı olarak bu ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olduğu söylenilebilir.

GOÜ’de eğitim, sağlık gibi alanlarda yapılan yatırımlar yetersizdir. Bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirememelerinin nedenlerinden biri beşeri sermaye yatırımlarının yetersiz olmasıdır. DYY yoluyla ülkeye giren yabancı firmaların bu alanlarda yatırım yapması ülkelerin eğitim ve sağlıkla ilgili yetersiz

⁴⁰ Çetinkaya, a.g.m., s.7.

⁴¹ Zeynel Dinler, **Tarım Ekonomisi**, 5.b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2000, s.77.

olan harcamalarını artıracaktır. Bu durum yatırım alan ülke için daha iyi bir eğitim ve sağlık şartları yaratabilecektir.

GOÜ'lerde açısından yabancı sermayenin beşeri sermayeye önemli katkılarından biri de yatırım yapan yabancı sermayeli kuruluşlar ve teknik bilgi ile birlikte çoğunlukla yönetici ve üst seviyede teknisyen niteliğindeki personeli de yatırım yapılan ülkeye getirmesiyle olmaktadır. Bu ülkelerdeki müteşebbisler yapmayı bilmedikleri bazı işleri onlarla beraber iş yaparak öğrenmektedirler⁴².

1.2.1.7. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkenin Rekabet Ortamı Üzerine Etkileri

Yabancı sermaye rekabetinin varlığı halinde ülkeler, yabancı sermayeyi çekebilmek için altyapılarını modernleştirmek, işgücünü daha kalifiye bir hale getirmek, makro-ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak suretiyle kendi ekonomilerini daha güçlü bir hale getirebilirler. Bu durum, bir yandan beşeri sermaye ve altyapı yatırımlarının düzeyini toplumsal açıdan optimal bir düzeye yaklaştırırken öte yandan hem yurtiçindeki sermaye ve emeğin hem de yabancı sermayenin verimliliğinin de artmasına yol açar ve sonuçta hem yatırım yapılan ülkelerde hem de global düzeyde makro-ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanmasını kolaylaştırır.

Ülkelerarası rekabet, rekabete katılan bütün ülkelerin temel ekonomik gereklerini daha titiz bir şekilde yerine getirmelerini sağladığı ölçüde yatırımcılar için küresel düzeyde güvenli yatırım alanları oluşturur. DYY'ler, yatırımcıların fiyatlandıramadığı ve yerel firmaların yabancı firmaları taklit etmesi, yerel-yabancı firmalar arasında işgücü ve yönetici transferi ve tedarikçiler arasındaki ilişkiler sonucu ortaya çıkan yerel nitelikte yaparak öğrenme etkileri meydana getirir. Bu tip dışsal fayda taşmaları ortaya çıkardığı için DYY'ler önemli düzeyde kamusal olarak içerebilir. Artan DYY'ler yurtiçi piyasada rekabeti artırır ve bu durum yerel firmaların modernleşmesini, ürün ve üretim süreçlerindeki kaliteyi artırmalarını, yeni

⁴² Emre Gönensay, "Türkiye Ekonomisi ve Yabancı Sermaye, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 11(Kasım, 1982), s.25.

teknolojiler ve yenilikler geliştirmek suretiyle daha etkin bir hale gelmelerini saęlayabilmektedir⁴³.

DYY'ler, ülke ekonomiler için bazı olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır. DYY'ler, ekonominin üzerindeki yabancı denetiminin artmasına, yatırım yapılan ülkelerde elde edilen kârların transfer edilmesiyle demeler dengesinin olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedirler. DYY yapan, arkasında dev sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi olan uluslararası şirketler de yerli şirketlere karşı haksız rekabet avantajına sahip olmakta ve bu durum yerli firmaların ÇUŞ'larla rekabet edebilmesini zorlaştırmaktadır.

1.2.1.8. Dolaysız Yabancı Yatırımlar İle Yatırım Alan lkede Yabancı Denetiminin Artması

Yeterli denetim olmaksızın davet edilen yabancı sermaye yatırımları GO'de ana sektörlerde ağırlıkların artırarak ülke ekonomisinin kontrolünde etkin olabilmektedir. Bu gelişme zaman içerisinde yasal politikayı da etki alanına alabilmekte ve yatırım yapılan ülkelerde hükümetler, yabancı yatırımcıları ürkütmemek ve ekonomik açıdan sıkıntıya sokmamak için yatırımcı ülkelerin istekleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Yatırımcı lkeler, ülkenin enflasyon oranının belirlenmesi, dış ticaret yasalarının yabancı yatırımlara daha fazla avantaj sağlayacak şekilde düzenlenmesi gibi sosyo-politik kararlarını belirleyebilmektedir. Çünkü uluslararası işletmelerin ülkedeki ekonomik denetimi büyük ölçüde ele geçirmesi, ülkenin politik kararlarının bağımsızlığını da etkilemektedir⁴⁴.

ÇUŞ'lar, kalkınmak için yabancı sermayeye ihtiyaç duyan ülkeleri birbirine karşı kullanarak da içi ücretlerinin, evre koruma, sağlık ve işyeri güvenliğine ilişkin standartların düşük düzeyde tutulmasına neden olabilmektedirler. Bu ortam ÇUŞ açısından bir avantajdır. Bu yüzden, dışarıdan yatırım kabul eden ülkeler diğer ülke ve ÇUŞ'ların ařırđ derecede etkisi altında kalmamak için bazı yasal nlemler

⁴³ Charles Oman, **Policy Competition for Foreign Direct Investment: A Study of Competition Among Governments to Attract FDI**, Paris: Organisation Economic Co-operation and Development Development Centre Studies, 2000, p.60.

⁴⁴ George Soros, **Küreselleşme zerine**, ev. Mert Keçik, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.9.

almaktadırlar. Soros, sermayenin çıkarlarına verilen öncelikleri eleştirerek, ticaretle ilgili, mülkiyet haklarıyla ilgili yasal düzenlemelerin olmasına rağmen, işçi hakları ya da çevreyi korumayla ilgili önlemlerin alınmamasını eleştirmiştir⁴⁵.

1.2.1.9. Yatırım Alan Ülkede Dolaysız Yabancı Yatırımlarının Haksız Rekabet Etkisi

DYY yapan uluslararası şirket, yerli şirketlere karşı haksız rekabet avantajına sahiptir. Yabancı sermaye şirketlerinin arkasında dev sermaye, ileri teknoloji ve onlara yönelik sağlanan yöneticilik bilgisi ve teşviklerle rekabet olanağı bulamayan yerli girişimcileri endüstriyi terk etmeye zorlamaktadır. Çünkü yabancı sermayeli şirketlerde ileri üretim teknikleri uygulanırken diğer taraftan geleneksel üretim yapısı uygulayan birçok yerli firma yarışta devre dışı kalmaktadır. Ayrıca ülkelerin DYY çekmek için verdiği teşvikler ve yabancı sermayeli şirketlerin ülkeye gelmesi sonucu o ülkede tekelleşme eğilimleri olabilmektedir⁴⁶.

ÇUŞ'ların ne kadar devasa bir güce sahip olduğunu anlamak için global ticaret, yatırım, üretim ve katma değerden aldıkları paya bakmak yeterli olacaktır. Tablo 5'te 50 ÇUŞ'ların gelir ve kâr rakamlarına bakıldığında ÇUŞ'ların birçok ülkenin milli gelirinden daha fazla gelirleri olduğu görülmektedir. Exxon Mobil isimli şirket 2006 yılında 339.938 milyon dolar yıllık gelir, 36.130 milyon dolar kâr ile birinci sırada yer almıştır. Bu şirketi 315.654 milyon dolar yıllık gelirle Wal-Mart Stores ve 306.731 milyon yıllık gelirle Royal Dutch Shell izlemiştir. Litenin son sırasında Verizon Communication adlı şirket bulunmaktadır. Bu şirket, 2006 yılında 75.111 milyon dolar gelir, 7.397 milyon dolar da yıllık kâr rakamına ulaşmıştır.

⁴⁵ Soros, a.g.e., s.9.

⁴⁶ Erol İyibozkurt, **Küreselleşme ve Türkiye**, 1.b., İstanbul: Ezgi Kitapevi Yayınları, 1998, s.108.

Tablo 1.5. En Büyük 50 Çokuluslu Şirketin Gelirleri

Sıra	Şirket Adı	Gelir (millions dolar)	Kâr (millions dolar)
1	Exxon Mobil	339,938	36,130
2	Wal-mart Stores	315,654	11,231
3	Royal dutch shell	306,731	25,311
4	BP	306,731	25,311
5	General motors	267,600	22,341
6	Chevron	192,604	-10,567
7	Daimlerchrysler	189,481	14,099
8	Toyota Motor	186,106	3,536
9	Ford Motor	185,805	12,119
10	Conocophilips	177,210	2,024
11	General Electric	166,683	13,529
12	Total	157,153	16,353
13	ING Group	152,360	15,250
14	Citigroup	138,235	8,958
15	AXA	131,045	24,589
16	Allianz	129,839	5,186
17	Volkswagen	121,406	5,442
18	Fortis	118,376	1,391
19	Credit Agricole	112,351	4,896
20	American Intl. Group	110,764	7,434
21	Assicurazioni	108,905	10,477
22	Siemens	101,403	2,384
23	Sinopec	100,098	2,864
24	Nippon Telegraph	98,784	2,668
25	Carrefour	94,869	4,404
26	HSBC Holdings	93,454	1,784
27	ENI	93,494	15,873
28	Aviva	92,603	10,919
29	Intl. Business Machines	92,579	3,211
30	Intl. Business	91,134	7,934
31	Hondo Motor	88,050	751,0
32	State Grid	87,510	1,073
33	Hewlett - Packard	86,696	2,398
34	BNP Paripas	85,687	7,271
35	PDVSA	85,618	4,661
36	UBS	84,707	11,257
37	Bank of America	83,980	16,465
38	Hitachi	83,596	329,6
39	Chine National	83,556	12,950
40	Pemex	83,381	7,001
41	Nissan Motors	83,273	4,575

42	Berkshire Hathaway	81,663	8,528
43	Home Depot	81,511	5,836
44	Valero Energy	81,362	3,590
45	Morgan Chase	79,902	8,483
46	Samsung Electronics	78,716	7,458
47	Matsushita electric Industrial	78,557	1,363
48	Deutsche bank	76,227	4,385
49	HBOS	75,798	5,870
50	Verizon Commuication	75,111	7,397

Kaynak: Fortune, "Fortune Global 500", 2006money.cnn.com/maganizes/fortune/global500/2006/full list/67k- (03 Temmuz 2007), p.1.

Pek çok devletin mali gücünden çok daha fazlasına sahip olan bu dev şirketlerin gücünü sınırlamak oldukça güç görünmektedir. Bu konuda yapılması gereken öncelikle ulusal düzeyde rekabet hukukunun yürürlüğe konulmasıdır. Ülkeler kısıtlayıcı ticari uygulamalar (tarife ve tarife benzeri engeller) yürürlüğe koyarak ÇUŞ'ların ülkelerine girişini kısmen önleyebilirler. Ancak küresel ticaretin yeni kuralları bu türde korumacılığı giderek ortadan kaldırmaktadır. Yabancı firmalara karşı uygulamaya konulan anti-damping soruşturmaları ve vergileri ile anti-kartel düzenlemeleri en etkin önlemler olarak görülebilir. Ülkeler rekabet yasaları ile tröstleri, tekelleri, yatay ve dikey şirket birleşmelerini, şirketlerin el değiştirmelerini ve mülkiyet haklarını düzenleyerek kendi ülke ve firmaları lehine bir ekonomik konjonktürün ortaya çıkmasını sağlayabilir ve uygulamaya koyacakları yatay ve dikey kısıtlamalarla şirketlerin piyasada sahip oldukları gücü kötüye kullanmalarını engelleyebilirler⁴⁷.

1.2.1.10. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkede Kâr Transferi Etkisi

Genelde büyük firmalarca gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasını motive eden faktörlere baktığımızda, en önemlisinin yatırım yapılan ülkede elde edilmesi beklenen yüksek kâr oranı olduğu görülmektedir. Yatırım yapılan ülkelerde daha yüksek kâr beklentisinin nedeni, bu ülkede görülen sermaye marjinal üretkenliğinin daha yüksek olmasıdır. GOÜ'lerde genellikle vergiler daha düşük olmaktadır ve hammadde ve diğer girdiler çok düşük maliyetle temin

⁴⁷ İyibozkurt, a.g.e., s.108.

edilebilmektedir. Bu nedenle, götürülen sermayelerin üretkenliği yabancı yatırımcının ülkesine göre daha yüksek olmaktadır. Uzun dönemde yatırım yapılan ülkelerde elde edilen kârların transfer edilmesiyle yatırım alan ülkenin ödemeler dengesi olumsuz etkilenecektir. Bu bakımdan ev sahibi ülkeler çoğunlukla yabancı sermayeli şirketlerinin kâr transferlerini sınırlandırıcı düzenlemelerde bulunur ve bunlardan kârlarını yeniden yatırıma yönlendirmelerini isterler⁴⁸. Ev sahibi ülke hükümetlerinin dışarıya yüksek kâr transferini engelleme çabalarına karşı ÇUŞ'lar, transfer fiyatlandırmasından yararlanırlar. ÇUŞ'lar, bir şubedeki kârlılığın yüksek olması, onun dışarıya büyük kâr transferi yaptığının bir göstergesi olarak kabul edileceğini düşünerek, bir şubedeki yüksek kârları düşük kârlı bir başka şubeye veya ana merkeze aktarırlar. ÇUŞ'lar bu yolla yatırım yaptıkları ülkede vergi vermekten kaçınmaya çalışırlar⁴⁹.

1980–2002 yılları arasında gelen 15.714 milyon dolar yabancı sermayenin 4.943 milyon doları, (%32'si) yurt dışına transfer edilmiştir. Kâr transferinin ülkede yeni yatırımlara yönelmeden yurt dışına transfer edilmesi bu dönemde zaten yetersiz olan DYY'nin katkısını azaltmıştır. DYY'lerin bir kısmının yurt dışına kâr transferi olarak gitmesi yüksek cari açığa sahip olan, sermaye birikiminin yetersiz olduğu Türkiye için olumsuz bir gelişme olmuştur.

Tablo 1.6. Ödemeler Dengesinde Gelen Yabancı Sermaye ve Kâr Transferi

Yıllar	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Gelen Yabancı Sermaye	113	99	125	115	354	663	684	1.041	1.242	1.016
Kâr Transferi	63	98	84	80	88	104	161	158	198	306
Çıkan Yabancı	0	0	0	0	0	0	0	97	67	110
Net	113	99	125	115	354	663	684	944	1175	906
Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001		

⁴⁸ Akman, a.g.e., s.35.

⁴⁹ Seyidoğlu, a.g.e., s.737.

Gelen Yabancı Sermaye	830	1.127	964	1.032	976	817	1,7	3.228		
Kâr Transferi	231	390	304	325	643	437	539	395		
Çıkan Yabancı Sermaye	28	49	192	47	13	30	725	155		
Net	802	1.078	772	985	963	7987	975	3.073		

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Yabancı Sermaye Raporu 2005**, 2006, s.7.

1.2.1.11. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Alan Ülkenin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi

Dünyada bir taraftan DYY' de önemli artışlar görülürken diğer taraftan gelir dağılımındaki bozulmalar da dikkat çekici nitelikte artmaya devam etmektedir. DYY'nin uluslararası ekonomik eşitsizliğe yol açan en önemli unsurlarından biri olarak gören bağımlılık kuramları savunucuları, DYY ile gelir eşitsizliği arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. DYY'ın gelir eşitsizliğine sebep olması, yerli firmaların piyasa dışına itilmesi ve monopollaşma gibi sebeplerden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir⁵⁰.

DYY'nin gelir dağılımı üzerine etkileri konusunda farklı görüşler söz konusudur. Bağımlılık okulu savunucuları, DYY'nin yatırım alan ülkelerde gelir dağılımı bozduğunu düşünürken, Modernizasyon ekolü temsilcileri de uzun dönemde DYY'nin gelir dağılımının düzelmesini sağlayacağını düşünmektedirler⁵¹.

Bağımlılık okulu savunucularına göre; devletin DYY'yi çekebilmek için uyguladığı politikalar da emeğin pazarlık gücünü azaltan ve dolayısıyla gelir dağılımının bozulmasına yol açan faktörlerdendir. Ayrıca, gerek yeniden yatırıma göre

⁵⁰ Arthur Anderson and Froncois Nielsen, "Income Inequality, Development and Dependence A Reconsideration", **American Sociological Review**, Vol. 64, No. 4, p.606.

⁵¹ Modernizasyon kuramı, az gelişmiş ülkelerde modernleşme sürecine girilmesi ile artan gelir eşitsizliğinin nihai olarak ekonomideki tüm birimlerin gelirinin artması için önkoşul kabul etmektedirler. Bağımlılık kuramı ise modernleşme kuramının sömürüye dayalı dünya görüşünü yasallaştırmak için üretildiğini savunarak, ülkelerin yabancı yatırımları çekmek için izlediği politikaların gelir dağılımının bozulmasına neden olacağını savunmuşlardır.

çok daha büyük ölçüde karların ülke dışına transferleri gerekse de ÇUŞ'ların yerli küçük ve orta büyüklükteki firmalarla işbirliğinden ziyade bunların yerini alma çabaları ekonomileri olumsuz yönde etkileyen diğer faktörler olarak kabul edilmektedir⁵².

Lewis, Rostow gibi modernizasyon ekolü temsilcileri DYY'nin gelir dağılımı üzerinde pozitif etkisi olduğunu ifade etmiştir. Modernizasyon ekolünde, uzun dönemde tüm sektörlere yayılan olumlu etkilerin gelir dağılımının zaman içinde düzelmesine yol açacağı ileri sürülürken, diğer görüş yabancı sermaye yatırımları ile artan monopol durumun üretimin emilememesi problemine sebep olacağı kabul edilmektedir. Bu durumun ise, reel sektör krizlerinin sürekli hale gelmesine yol açacağı ve gelir dağılımındaki bozukluğu şiddetlendireceği düşünülmektedir⁵³.

Hakan Olgun tarafından yapılan bir çalışma DYY'nin gelir eşitsizliğini arttırıcı etkilere sebep olduğunu ortaya koymuştur. DYY'nin ücret eşitsizliğine sebep olması, yerli firmaların piyasanın dışına itilmesi, monopolleşme gibi sebeplerle gelir eşitsizliğinin önemli kaynaklarından biri olduğunu ileri süren bağımlılık kuramı savunucularının görüşlerini destekler niteliktedir⁵⁴.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlardan bir diğeri de; imalat sanayiindeki istihdamın payı ile gelir eşitsizliği arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığıdır. Dolayısıyla, imalat sanayiindeki istihdamın payının yüksekliği gelir eşitsizliğini azaltan faktörlerden birisidir. Bu sonuç; DYY'nin girdikleri GOÜ'lerde sermaye yoğun üretim teknikleri ile imalat sanayiinde kullanılan emek miktarını azaltma potansiyelleriyle birlikte düşünüldüğünde DYY'nin gelir eşitliği üzerindeki olumsuz etkilerinin daha çok artma durumları söz konusu olabilecektir⁵⁵.

⁵² Hakan Olgun, Gelir Eşitsizliği ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ters U Eğrisi, **İktisat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 1, 2004, s.8.

⁵³ Olgun, a.g.m., s.4.

⁵⁴ Olgun, a.g.m., s.15.

⁵⁵ Olgun, a.g.m., s.15.

DYY yapan yabancı şirketler, gelir eşitsizliğinin yanı sıra ücret eşitsizliğine de neden olabilmektedirler. Yabancı şirketler, genellikle yatırım yaptıkları ülkedeki nitelikli işgücünü çekmek amacıyla, o ülkedeki ortalama ücretlerin üzerinde ücret öderler. Bu durumda ise, işgücünün belirli bir bölümü yüksek ücret alarak refah düzeylerini yükseltmiş olacaktır. Ancak işsizliğin yaygın olduğu ve büyük bir işgücü grubunun düşük ücret düzeyinde çalıştığı bir ortamda, yabancı şirketler tarafından istihdam edilen nitelikli işgücüne ülke ortalamasının çok üzerinde ücret ödenmesi ekonomide ücret eşitsizliğine neden olacaktır.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda DYY'nin gelir dağılımı üzerinde bazı olumsuz sonuçlara neden olabileceğini söyleyebiliriz. DYY'nin bir ülkede çoğunlukla gelişmiş bölge ve illere yatırım yaptığını ancak kalkınamamış, ekonomik büyümesini, teknolojik gelişme ve altyapılarını yeterince sağlayamamış bölgelere çok az yatırım yaptığı görülmektedir. Yatırımın bölgeler ve iller arasında dengeli dağılmaması bu bölgeler ve iller arasında gelişmişlik farkını daha da artırırken, geri kalmış bölge ve illerin DYY'nin sağlayabileceği olumlu etkilerden de faydalanamamasına neden olmuştur. DYY'ler ayrıca ülkede nitelikli işgücünü çekmek amacıyla, o ülkedeki ortalama ücretlerin üzerinde ücret ödeyerek ücret eşitsizliklerine de neden olmaktadır.

1.2.2. Yatırım Yapan Ülke Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri

Uluslararası alanda yatırım yapan işletmelerin, ilk bakışta kendi ülkeleri açısından bazı olumsuz sonuçları olabileceği düşünülmektedir. Yurt dışına yatırım yapılmasıyla ülkeden sermaye çıkışı artacak, bu sermaye çıkışında ülkenin ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyeceği öngörülmektedir. Bununla birlikte, yurt dışına yapılan yatırımların vergilendirilmesi de yatırım yapılan ülke tarafından yapılacağından, yatırımcı ülke vergi kaybına uğrayacaktır. Ayrıca, yatırımlardan beklenen istihdam olanaklarının yurt dışında gerçekleşeceğinden, yurt içinde istihdam sorununun çözümü zorlaşacaktır.

DYY'nin sermaye veren ülkelerdeki istihdama olan etkileri Magnus Blomström, Gunner Forst ve Robert Libsey tarafından incelenmiş ve Amerika ve İsveç'te faaliyette bulunan ÇUŞ'ların, üretimi artırdıkları zaman bu ülkelerdeki istihdam değişimleri ampirik olarak incelenmiştir. Bulgular ise ABD'li ve İsveç'li ÇUŞ'ların stratejilerindeki değişikliği gözler önüne sermektedir. Amerikan ÇUŞ'ları emek yoğun teknolojiyle üretilen malları kendi ülkelerinden ziyade GOÜ'deki bağlı şirketler aracılığıyla ürettiğini göstermektedir. Bu da Amerika'daki istihdamın bir nebze azaldığını işaret etmektedir. İsveç ÇUŞ'ların ise Amerikan şirketlerinin aksine gelişmiş ülkelerdeki bağlı şirketlerin faaliyette bulunduğu ve daha çok mavi yakalıların çalıştığı gözlenmiştir. ÇUŞ'ların sadece küçük bir kısmının gelişmekte olan ülkelerde faaliyette bulunduğunu ve beyaz yakalı işgücüne daha ilgili olduğu sonucuna varılmıştır⁵⁶.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, uluslararası yatırımların kendi ülkeleri açısından bir çok önemli avantajları da vardır. Bu avantajlar ekonomik açıdan ve sosyo-politik güç elde etme açısından incelenebilir.

1.2.2.1. Dolaysız Yabancı Yatırımların Yatırım Yapan Ülke İçin Sağlayacağı Katkılar

Ülke dışında DYY yapılması yatırım yapan ülke açısından ekonomik bazı katkıları olabilmektedir. Ekonomik açıdan sağlanan avantaj olarak kastedilen, firmaların ülke dışında yüksek kâr ile çalışmaları ve bu kârlarını ülkelere transfer etmeleridir. Genelde büyük firmalarca gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımlarının yapılmasını motive eden faktörlere baktığımızda, bunların birkaç tane olmasına rağmen, en önemlisinin yatırım yapılan ülkede elde edilmesi beklenen yüksek kâr oranı olduğu görülmektedir. Gidilen ülkelerde daha yüksek kâr beklenmesinin nedeni ise, bu ülkelere götürülen sermayenin marjinal üretkenliğinin daha yüksek olmasıdır⁵⁷. Yani, yatırımcı işletmeler, genellikle az gelişmiş veya

⁵⁶ Magnus Blomström, Gunnar Forst, Robert Libsey, "Foreign Direct Investment and Employment: Home Country Experience In the U.S. and Sweden, NBER Working Paper No:6205, 1997 [Http://www.Nber.Org/Papers/w6205](http://www.Nber.Org/Papers/w6205) (4 Ekim 2007), p.1788.

⁵⁷ Akman, a.g.e., s.35.

gelişmekte olan ülkelere gittiklerinden, bu ülkelerde genellikle vergiler düşük olmakta, hammadde ve diğer girdiler çok düşük maliyetle temin edilebilmektedir. Bu nedenle, götürülen sermayenin üretkenliği ana ülkeye göre daha yüksek olmaktadır. Dolayısıyla, uzun dönemde yatırım yapılan ülkelerde elde edilen kârların transfer edilmesiyle yatırımcı ülke ekonomik açıdan avantaj elde etmektedir.

DYY'ler yatırım yapan ülkelerin ihracatı üzerinde olumlu etkileri olmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde yatırımcı ülkelerin yaptığı DYY ile yatırımcı ülke ihracatı arasına tamamlayıcı ilişki olduğu sonucu çıkmaktadır.

1989-1994 dönemi verilere esas alınarak yapılmış olan bir ampirik çalışmaya göre, ABD merkezli ÇUŞ'ların imalat sanayiinde yaptıkları 1 dolarlık DYY sonucunda ABD'nin ihracatı 1.6 dolar artarken, ithalatı 3.9 dolar artmaktadır. Buna göre ABD'nin yaptığı DYY, ABD'nin dış ticaretine tamamlayıcılık etki yapmasına rağmen, dış ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm sektörler bir arada değerlendirildiğinde, Fransa merkezli ÇUŞ'ların yaptıkları 1 dolarlık DYY'nin Fransa ihracatını 2.4 dolar artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Fransa'nın imalat sanayiinde yaptığı 1 dolarlık yatırım Fransa'ya 0.15 dolarlık dış ticaret fazlası sağlamaktadır⁵⁸.

DYY'ler, yatırım yapılan ülkelerde ekonomik gücün yavaş yavaş yatırımcı ülkelerin eline geçmesine neden olabilmektedir. Bu gelişme zaman içerisinde yasal politikayı da etki altına almakta ve yatırım yapılan ülkelerde hükümetler, yabancı yatırımcıları ürkütmemek ve ekonomik açıdan sıkıntıya düşmemek için yatırımcı ülkelerin istekleri doğrultusunda hareket edebilmektedirler. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin yapmakta olduğu dış yatırımlarının olağanüstü derecede artması ve Amerikan işletmelerinin hızla dünya çapında yayılması sonucunda pek çok ülke ABD'nin ekonomik, sosyal ve politik nüfuzu altına girmiş ve bu ülkeye bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Böyle bir durumda, DYY'leri yapan yatırımcı ülkeler yatırım yapılan ülkelerde belirli derecede söz sahibi olmaktadır ve bu ülkenin enflasyon oranının belirlenmesi, dış ticaret yasalarının yabancı

⁵⁸ Organisation Economic Co-operation Development, **The Links Between Foreign Direct Investment And Trade: Empirical Evidence for US And French Industries (1984-1994)**, Working Party No. 9 on Industrial Statistics, 1996, p.22.

yatırımcılara daha fazla avantaj sağlayacak şekilde düzenlenmesi vb. gibi sosyo-politik kararlarını da etkilemektedirler. Çünkü uluslararası işletmelerin ülkedeki ekonomik denetimi büyük ölçüde ele geçirmesi, ülkenin politik kararlarının bağımsızlığını da etkilemektedir. Bu durum yatırımcı ülke açısından bir avantaj olmasına rağmen, yatırım yapılan ülke açısından bir dezavantajdır. Bu yüzden, dışarıdan yatırım kabul eden ülkeler diğer ülkelerin aşırı derecede etkisi altında kalmamak için bazı yasal önlemler almaktadırlar.

2.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIM ANALİZİ

DYY'ler özellikle GOÜ'lerin kalkınma çabalarını destekleyen önemli bir faktör olmuştur. DYY girişlerinden önemli faydalar sağlayan pek çok GOÜ'lere kıyasla Türkiye 2004 yılına kadar yeterli düzeyde DYY çekememiştir. 2004 yılıyla birlikte artan DYY'ler, ülkenin ekonomik gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bu bölümde, öncelikle Türkiye'de DYY'nin genel bir analizi yapılarak, DYY'nin tarihçesi, boyutları, geldiği sektörler üzerinde durulacaktır. Daha sonra DYY'nin Türkiye ekonomisi üzerine yaptığı olumlu ve olumsuz etkiler başlıklar halinde incelenecektir.

2.1. TÜRKİYE'DE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARININ TARİHÇESİ VE BOYUTLARI

Türkiye'de DYY'nin tarihçesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde dayanmaktadır. O dönemde, kapitülasyon çerçevesinde faaliyet gösteren özel imtiyazlı yabancı sermaye şirketleri bulunmaktadır. Bu şirketler, deniz ve karayolu taşımacılığı, elektrik, telefon, tramvay, havagazı ve şehir suyu işletmeciliği gibi kamu hizmetleri ile bazı doğal kaynakların işletilmesi alanında yoğunlaşmışlardır. DYY'nin geçmişi Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki yabancı sermayeli kuruluşların faaliyetlerine dayansa da Cumhuriyet Dönemiyle birlikte bu kuruluşların gerek devletleştirilmesi gerekse kapitülasyonlardan elde edilecek ayrıcalıklarının

sona ermesiyle karların azalması neticesinde 1923–1932 ve 1933–1939 dönemlerinde devletçilik politikasının da etkisiyle yabancı yatırımların gelmesi sınırlı olmuştur. 1940'lı yıllarda ise 2.Dünya Savaşı'nın etkisiyle korumacı politikaların izlendiği yıllar olurken, 1947 yılında ilk düzenlemelerin yapıldığı yabancı sermayeye 1950 yılında kabul edilen yasayla transfer garantisi verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyada görülmeye başlanan liberalleşme akımlarının da etkisiyle, 1954 tarihinde bugünde geçerli olan 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası" çıkartılmıştır. Türkiye'de yabancı sermaye işletmelerinin petrol arama, sondaj, üretim ve dağıtım gibi faaliyetleri ise 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Kanunu ile düzenlenmiştir⁵⁹.

Yabancı sermaye'yi Teşvik Yasası, Amerika dış ekonomi politikalar komisyonu başkanı Randail, Petrol Kanunu ise Amerikan petrol şirketlerinin hukuk müşaviri Max Ball'ın yönetiminde hazırlanmıştır. Hazırlanan bu yasaların şartlarına göre; ülkeye girecek yabancı sermaye izin olmak zorundadır. Yetkili organlar ülkeye gelen sermayenin ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı kanısına varırsa yatırımın yapılmasına izin verecektir. Bu yan sanayinin geliştirilmesi, büyük ölçüde ithal malı hammaddelere bağımlı olmaması, yarattığı katma değer büyük olması ve ekonomide tekeller yaratmaması gibi şartlarını yerine getirecektir. Petrol Kanunu ise yabancı şirketlerin petrol arama, sondaj; üretim, tasfiye ve dağıtım işlerini düzenlemek, petrol çıkarılmasında kullanılacak her türlü malzemeyi gümrük ödemediği ithal etmeyi, Türkiye'de elde edilen karların belli şartlarda transferini düzenliyordur⁶⁰.

1980 yılına kadar olan dönemde Türkiye'ye gelen DYY'ler, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 6326 sayılı Petrol Kanunu ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çerçevesinde düzenlenmiştir. 1954 yılında başlayan DYY'lere yönelik liberalleşme çabalarının sonucunda çeşitli yasalar ve düzenlemeler getirilmesine karşın genel olarak bu yatırımlara yönelik

⁵⁹ Cem Alpar ve Tuba Ongun, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Özel Kuruluşlar: Azgelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirilmesi**, Türkiye Ekonomi Kurumu: No: 1985/3, Ankara: 1985, s.133.

⁶⁰ Alpar ,a.g.m., s.133.

düzenlemelerinin getirdiği zorluklar nedeniyle 1980 yılına kadar istenen düzeyde yatırımlar ülkeye getirilememiştir⁶¹.

1980'den sonraki liberal ekonomik politikalar yabancı sermaye girişlerini bir ölçüde özendirici etki yapmıştır. 24 Ocak Kararları Türkiye'nin genel ekonomik stratejisini ithal ikameci bir yapıdan ihracata dönük, dünya ile rekabet edebilen bir ekonomi anlayışını getirmeye çalışmıştır. Uygulamaları da daha liberal ve rekabeti özendiren serbest piyasa sistemini yerleştirmeye çalışılan düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerin de etkisiyle Türkiye, 1980'li yılların sonlarından başlayarak ciddi anlamda DYY çekmeye başlamıştır. 1970-1980 dönemi boyunca yılda ortalama 51.5 milyon dolar DYY çeken Türkiye, 1980-1988 arası ortalama yılda ancak 113 milyon dolar düzeyine çıkabilmiştir. 1980 yılında verilen yabancı sermaye izin tutarı 97 milyon dolar iken 1981 yılında bu miktarın 337.5 milyon doları büyük bir miktarı yakalamıştır. Ancak bu yıllarda gelen yabancı sermayenin büyük bölümü garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımına dönüşmesi ve hükümetin Dövizle Çevrilebilir Türk Lirası Mevduat Hesapları (DÇM) ana paraları ve faizlerinin 6254 Sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu'na göre yapılacak yatırımlarda yabancı sermayeye sayılmak üzere kullanılmasına karar vermesinden kaynaklanmıştır⁶².

1989 yılında ise finansal liberalizasyonun etkisiyle gelen DYY miktarı 663 milyon dolara çıkmıştır.2000'li yıllara kadar zaman zaman düşüş gösterse de istikrarlı bir şekilde artışını sürdürmüştür. 1999 ve 2000 yıllarında sırasıyla 783 ve 982 milyon dolar seviyesinde gerçekleşen DYY girişleri düşük düzeyde kalmıştır. 2001 yılında ise önceki yıllara göre ulaşılan en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Tablo 2.7. 1995-2006 Arası Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırımlar(milyon dolar)

Yıllar	Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
1995	885

⁶¹ Rıdvan Karluk, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", Ekonomik İstikrar,Büyüme Ve Yabancı Sermaye, 1983, No.13 <http://www.tcmb.gov.tr> (15 Ocak 2007) , s.49.

⁶² Devrim Dumlucağ, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi", **Toplum ve Bilim**, s.96'dan Gülten Dursun,"Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Belirleyicileri: Türkiye Analizi (1981-2003), (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.134.

1996	722
1997	805
1998	940
1999	783
2000	982
2001	3.352
2002	1.137
2003	1.752
2004	2.883
2005	9.801
2006	20.168

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.6.

2002 yılına gelindiğinde 2001 yılında yaşanan finansal kriz ve dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk nedeniyle, Türkiye’de DYY girişleri 1.137 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. 2005 yılında ülkeye gelen DYY’ler, 2004 yılına göre 3.5 kat artarak 9.7 milyar dolara ulaşmıştır. Söz konusu tutarın bileşenlerine bakılınca 7.9 milyon dolar tutarın sermaye transferi, kalan 1.8 milyon dolarlık kısmın emlak alımları sonucu oluşmuştur⁶³. Türkiye yapılan DYY 1995-2000 döneminde ortalama 853 milyon dolar düzeyindeyken özellikle 2004 yılı ve sonrasında Türkiye’nin çektiği DYY artış göstermiş ve 2006 yılında 20 milyar doları aşmıştır. Bu artışta ekonomik ve siyasi istikrar, özelleştirme ve banka birleşmeleri önemli etken olmuştur. Türkiye’de 2005 ve 2006 yıllarında Türkiye’ye giren DYY’nin yaklaşık %75-80’i birleşme ve devirlerden meydana gelmektedir. 2006 yılında en büyük DYY girişi, 4.690 milyon dolarla Vodafone tarafından Telsim’in satın alınmasıyla ülkeye girmiştir⁶⁴. Telsim’i, Denizbank, Finansbank, Türk Telekom ve Petrol Ofisi izlemiştir. 2005 yılında ise tablo 8’de görüldüğü üzere en büyük DYY girişi 1.806 milyon dolarla Garanti Bankası’nın satın alınmasıyla ülkeye girmiştir. 2005 yılındaki diğer büyük DYY girişleri ise, Alfa Group’un Turkcell İletişimi, Oger Telekom’un Türk Telekom’u, Fortis Bank’ın Dışbank’ı satın almasıyla ülkeye girmiştir.

Tablo 2.8. 2005 Yılında Türkiye’de En Büyük 5 Uluslararası Doğrudan

⁶³ Haldun Soydal, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine bir Uygulama”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16(Aralık, 2006), s.577.

⁶⁴ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e.,s.13.

Yatırım Girişi

Satın Alman Şirket	Satın Alan Şirket	Satın Alan Ülke	DYY Tutarı Milyon Dolar
Garanti Bankası	Consumer Finance	Amerika Birleşik Devletleri	1.806
Turkcell İletişim	Alfa Group	Rusya	1.593
Türk Telekom	Oger Telekom	Lübnan	1.500
Dışbank	Fortis Bank	Belçika-Hollanda	1.062
Yapı Kredi Bankası	Koç Finansal Hizmetler	İtalya	602

Kaynak: Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Yabancı Sermaye Raporu**, 2006, s.15.

Türkiye'ye gelen DYY'nin sektörel dağılımına bakıldığında imalat sanayi ve hizmetler sektörü, yabancı sermayenin en çok ilgi gösterdiği sektörler olmuştur. Yabancıların 2000 yılında 932 milyon dolar olan imalat sanayi yatırımları, 2002 yılıyla birlikte azalma göstererek 178 milyon dolar olmuştur. 2006 yılında ise bir önceki yıla göre %100 artış göstererek 1.853 milyar dolara yükselmiştir⁶⁵. Türkiye'nin iktisadi kalkınması açısından değerlendirildiğinde sanayi sektörüne yönelik artan yatırımlar ülkenin sanayileşme çabalarını desteklemektedir. 2004 yılından itibaren yabancı yatırımlarda büyük artış gösteren hizmetler sektöründe, bu artışlarda siyasi istikrarın sağlanmasının, banka satın alma ve özelleştirmelerin büyük bir rolü olmuştur. Yabancı yatırımcılar bu sektörlerin Türkiye'de kısa vadede kâr elde edici ve rantabil gördüklerinden dolayı ağırlıklı olarak yatırım tercihlerini bu alana yönlendirmişlerdir.

Türkiye'ye gelen DYY'lerin, 2006 yılında yatırımcı ülkelere göre dağılımı, geçmiş yıllarda olduğu gibi Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin ağırlıklı payını artarak devam etmektedir. 2003 yılında %42 olan AB ülkelerinin payı, 2006 yılında %62'ye ulaşmıştır⁶⁶. Tablo 9'dan görüldüğü gibi 2006 yılında uluslararası nitelik kazanan 3.350 adet şirket içinde 600 şirket ile Almanya yatırımcı ülkeler arasında birinci sırada yer almıştır. Bu şirketler arasında dünya ekonomisindeki en büyük yatırımcı ülkelerden ABD'nin yatırımcılarına ait 118 şirket bulunmaktadır.

⁶⁵ Soydal, a.g.m., s.580.

⁶⁶ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.31.

Türkiye'deki 1954-2006 döneminde toplam 14.955 adet uluslararası sermayeli şirketin yatırımcı ülkeler açısından dağılımı, yine AB ülkelerine yaklaşık %55'lik bir paya sahip olduğunu göstermektedir. 2006 yılında olduğu gibi, genel toplamda da 2.627 şirketle birinci sırada yer alan Almanya'yı, İngiltere ve Hollanda izlemektedir⁶⁷.

Tablo 2.9. Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısının Yatırımcı Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	1954 2002 Birikimli	2003	2004	2005	2006	1954 2006 (Toplam)
AB Ülkeleri(25)	5.069	468	1.067	1.684	2.088	8.207
Almanya	65	153	383	509	600	2.627
Hollanda	38	73	142	214	276	1.189
İngiltere	42	67	144	341	487	1.420
Diğer AB Ülkeleri	107	175	398	620	725	2.971
Diğer Avrupa Ülkeleri	632	144	283	349	396	1.804
Afrika Ülkeleri	87	30	44	61	42	264
Kuzey Amerika	390	61	108	118	144	821
A.B.D	36	53	96	104	118	733
Kanada	2	8	12	14	26	88
Orta ve Güney	46	5	12	17	10	90
Ortadoğu Ülkeleri	1.093	270	380	415	438	2.596
Azerbaycan	12	38	61	63	87	344
Irak	13	40	54	64	78	404
İran	19	109	131	126	112	807
Diğer	30	83	134	162	161	1.041
Diğer Asya	334	112	166	177	180	969
Çin	17	46	58	34	27	266
Güney Kore	11	15	19	18	13	115
Diğer	20	51	89	125	140	588
Diğer Ülkeler	78	15	35	24	52	204

⁶⁷ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.31.

Toplam	5.560	1.105	2.095	2.845	3.350	14.955

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.31.

2.1.1. Türkiye'nin Yabancı Yatırım Çekme Potansiyeli

2005 yılında UNCTAD tarafından yayınlanan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Potansiyel Endeksi, Türkiye için DYY çekmesi konusundaki avantaj ve dezavantajlı yönlerini görmek açısından önem taşımaktadır. Bu endekste 12 adet ekonomik ve yapısal değişken yer almakta, her bir değişkene 0 ile 1 arasında değer verilerek, ülkelerin ortalama endeks değerleri hesaplanmaktadır. Doğrudan Yatırım Potansiyel Endeksinde yer alan değişkenler şunlardır;⁶⁸

- a) Ortalama GSYİH büyüme hızı
- b) Kişi başına GSYİH /dolar)
- c) Toplam ihracatın GSYİH içindeki payı
- d) Telekomünikasyon Altyapısı (1000 kişiye düşen telefon hattı ve cep telefonu)
- e) Kişi başına ticari enerji üretimi
- f) AR-GE harcamalarının GSYİH'ya oranı
- g) Yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısının toplam nüfus içindeki payı
- h) Ülke riski
- ı) Doğal kaynak ihracatının Dünya toplamı içindeki payı
- i) Elektronik ve taşıt araçları aksam ve parça ithalatının dünya toplam ithalatı içindeki payı
- j) Hizmet ihracatının dünya toplamı içindeki yeri
- k) DYY yatırım stokunun dünya toplamı içindeki payı.

Tablo 10'da endeks sıralamasında Türkiye, 140 ülke arasında 72.sırada, seçilen 25 ülke arasında ise 22.sırada yer almıştır. Türkiye'nin alt göstergeler itibariyle 25 ülke içindeki sıralaması önemli farklılıklar göstermiştir. FDI Potansiyel Endeksi ile güçlü ilişkisi olan 1000 kişi başına düşen telefon hattı göstergesinde

⁶⁸ Zafer Yükseler, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları: No: 1, Ankara: 2005, s.24.

Türkiye 16. sırada yer alırken, kişi başına düşen gelirden 19.sırada, kişi başına düşen enerji tüketiminde 21.sırada, ülke riskinde 24.sırada, DYY stokunda 22.sırada ve Ar-Ge harcamasında 12.sırada yer almaktadır.

Tablo 2.10. Doğrudan Yatırım Potansiyel Endeksi ve Alt Bileşenleri 25 Ülke için

	Dönem	Sıra Korelasyon Katsayısı	Ortalama Değer		25 Ülke içinde		25 Ülke içinde Türkiye'nin Sıralaması
			25 ülke	Türkiye	İlk Sırada Yer Alan	Son Sırada Yer Alan	
Endeks							22
Ort.Büyüme Hızı(%)	1993-03	0.0796	3.6	2.7	ABD	Endonezya	18
Kişi Başına Gelir (dolar)	2001-03	0.8946	13.2	2.71	İrlanda	Romanya	19
İhracat/GSYİH	2001-03	0.1285	42.7	29.2	Hong-Kong	ABD	16
Telefon Hattı 1000 kişi başına	2001-03	0.9054	381.2	278	Almanya	Endonezya	16
Cep Teflonu 1000 kişi başına	2001-03	0.6269	517.1	345.7	Hong-Kong	Hindistan	18
Enerji Tüketimi	2001-03	0.8885	3.014	1.092	Kanada	Hindistan	21
AR-GE/GSYİH	2001-03	0.7908	1.2	0.7	ABD	Endonezya	17
Yüksek Okul Öğrenci Sayısı	2002	0.5231	3.37	2.42	Güney Kore	Çin	18
Ülke Riski	Ara-2003	0.8623	76.5	62.5	İrlanda	Endonezya	24
Doğal Kaynak İhracatı/Dünya ihracatı	2001-03	0.3892	1.91	0.22	Rusya	Çin	22
Elektronik Taşıt Araç İthalatı/Dünya ithalatı(%)	2001-03	0.6777	3.01	0.42	ABD	Şili	19
Hizmet İhracatı/Dünya Hizmet İhracatı	2001-03	0.7308	2.715	0.953	ABD	Romanya	12
DYY Stoku/Dünya DYY Stoku(%)	2001-03	0.7954	2.889	0.339	ABD	Romanya	22

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2005'den** Zafer Yükseler, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları: No: 1, Ankara:2005, s.24.

Gelişmekte olan ve Türkiye ile daha benzer ekonomik ve sosyal yapıya sahip 13 ülke arasında, göstergeler itibariyle en olumlu performansı gösteren ülkeler, Güney Kore, Çin ve Malezya olmuştur⁶⁹. Türkiye 13 ülke arasında endeks sıralamasında 10.sırada yer almaktadır. Türkiye'nin en olumlu performansı, hizmet ihracatı, telefon hattı sayısı, kişi başına düşen gelir, yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısında göstermektedir. Ancak, Türkiye ülke riskinde 12.sırada, kişi başına düşen enerji tüketiminde ise 9. sırada yer alarak olumsuz bir performans göstermiştir.

Tablo 2.11. Doğrudan Yatırım Potansiyel Endeksi ve Alt Bileşenleri 13 Ülke için

	Dönem	Sıra Korelasyon Katsayısı	Ortalama Değer		13 Ülke içinde		13Ülke İçinde Türkiye'nin Sıralaması
			13 ülke	Türkiye	İlk Sıra	Son Sırada Yer Alan	
Endeks					Güney Kore	Endonezya	10
Ortalama Büyüme Hızı(%)	1993-03	0.3626	3.8	2.7	Çin	Romanya	9
Kişi Başına Gelir (dolar)	2001-03	0.5549	3.725	2.71	Güney Kore	Hindistan	7
İhracat/GSYİH	2001-03	0.5055	39.4	29.2	Malezya	Hindistan	10
Telefon Hattı 1000 kişi başına	2001-03	0.5659	223.9	278	Güney Kore	Endonezya	4
Cep Teflonu 1000 kişi başına	2001-03	0.5275	300.4	345.7	Güney Kore	Hindistan	6
Enerji Tüketimi	2001-03	0.7473	1.882	1.092	Rusya	Hindistan	9
AR-GE/GSYİH	2001-03	0.6593	0.8	0.7	Güney Kore	Endonezya	7
Yüksek Okul Öğrenci Sayısı	2002	0.5604	2.99	2.42	Güney Kore	Çin	7
Ülke Riski	Ara-2003	0.8736	72.4	62.5	Güney Kore	Endonezya	12
Doğal Kaynak İhracatı/Dünya	2001-03	0.2473	1.75	0.22	Rusya	Macaristan	12

⁶⁹ Yükseler, a.g.e., s.24.

ihracatı							
Elektronik Taşıt Araç İthalatı/Dünya ithalatı(%)	2001-03	0.4176	1.54	0.42	Çin	Şili	8
Hizmet İhracatı/ Dünya Hizmet İhracatı	2001-03	0.3791	0.576	0.953	Güney Kore	Romanya	3
DYY Stoku/Dünya %	2001-03	0.5220	0.932	0.339	Çin	Romanya	11

Kaynak: : UNCTAD, **World Investment Report 2005'den** Zafer Yükseler, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve İş/Yatırım Ortamı İlişkisi**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları: No: 1, Ankara:2005, s.25.

2.1.2. Uluslararası Doğrudan Yatırımları Teşvik Etmeye Yönelik Uluslararası Anlaşmalar

Türkiye, iktisadi kalkınması için ihtiyaç duyduğu DYY'leri daha fazla miktarlarda ülkeye çekebilmek için çok sayıda ülkeyle DYY'leri teşvik etmeye yönelik uluslararası anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar, Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları (ÇVÖ) ve yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması (YKTK) anlaşmalarıdır.

2.1.2.1. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları

ÇVÖ, gelirin hem elde edildiği ülkede, hem de elde edenin ülkesinde gelirin ayrı ayrı vergilendirilmesini önlemek, akit devletlerin ülkesinde yatırım yapan yabancıların kendi mükelleflerine kıyasla göre daha ağır vergilendirilmesinin önüne geçmek amacıyla imzalanmaktadır. Uluslararası uygulamaya göre, yurt dışında ödenen kurumlar vergisi, ana ülkede ödenecek vergiden düşülür. Eğer ana ülkede ödenecek olan vergi, dışarıda ödenenden daha yüksek ise yalnızca aradaki fark ölçüsünde vergi tahsil edilir. Dışarıda ödenen miktar daha yüksek ise, ana ülkede herhangi bir vergi ödenmez.

Türkiye çifte vergilendirmeyi önlemek suretiyle uluslararası yatırımcıların yatırım yapmasını teşvik etmek amacıyla şuana kadar 72 ülke ile ÇVÖ anlaşması

imzalamış olup, bu anlaşmalardan 65'i yürürlüğe girmiştir⁷⁰.

2.1.1.2. Yatırımların Karşılıklı Teşviki Ve Korunması Anlaşmaları

Türkiye'nin yatırım ilişkilerinin yoğun olduğu veya bu yönde potansiyel görülen ve ilişkilerin güçlendirilmesinde yarar görülen ülkelerle imzalanmakta olan yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması (YKTK) anlaşmalarının temel amacı, taraf ülkeler arasında sermaye ve teknoloji akımını artırmak yatırımların ilgili ülkenin hukuk düzeni içinde nasıl korunduğunu tespit etmektir. YKTK anlaşmaları, uluslar arası yatırımcılar açısından yatırım yaptıkları ülkede tabi olacakları hak ve yükümlülüklerini açıkça belirtilerek uluslararası bir anlaşmaya bağlanmasını sağlayarak, ülkenin güvenli bir yatırım yeri olarak cazibesini artırmaktadır. Bu anlaşma, Türkiye'nin sermaye ihraç eden bir ülke haline gelmesiyle sürekli artış gösteren yurt dışında yatırım yapan Türk yatırımcıların haklarının korunması açısından da önemli bir işleve sahiptir. Türkiye'nin bugüne kadar 79 ülkeyle imzalamış olduğu YKTK anlaşmaları, uluslar arası yatırımcılar için büyük önem taşıyan; ev sahibi ülke tarafından uluslar arası yatırımcılara uygulanacak olan mualemenin sınırlarının belirlenmesi, kâr transferinin güvence altına alınması, yatırımcı ile ev sahibi ülke arasında anlaşmazlık çıkması durumunda uluslar arası tahkime başvurulması gibi hükümler içeren temel nitelikteki anlaşmalardır⁷¹.

Türkiye YKTK anlaşmasını 1962 yılında Almanya ile imzalamış, bunu 1985 yılında ABD ile imzalanan YKTK anlaşması izlemiştir. 2007 Şubat ayına kadar 79 ülkeyle YKTK anlaşması imzalamış olup, AB üyesi ülkelere İrlanda ve Güney Kıbrıs Rum yönetimi dışında tümü ile ve OECD üyesi ülkelere de İzlanda, Kanada, Norveç Meksika ve Yeni Zelanda dışındaki tüm ülkelere YKTK anlaşmaları imzalamış bulunmaktadır⁷².

Tablo 2.12. Türkiye'nin İmzaladığı Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarının Sayısı

	Türkiye'nin İmzaladığı Yatırımların

⁷⁰ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.69.

⁷¹ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.71.

⁷² Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.71.

Yıllar	Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmalarının Sayısı
1980	1
1985	2
1990	10
1995	35
2000	63
2005	74
2006	78

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.72.

2.2. TÜRKİYE'DE DOLAYSIZ YABANCI YATIRIMLARININ İKTİSADİ KALKINMAYA OLAN ETKİLERİ

Yabancı sermaye yatırımlarının GOÜ'ler için en önemli kaynak olma durumu küreselleşme ile birlikte daha da güçlenmiştir. Bu nedenle, Türkiye'de yerel yatırım potansiyelinin harekete geçirilmesi yanında, DYY'nin de kalkınma politikalarında öncelikli konuma gelmesi gerekmektedir. DYY'nin Türkiye için özellikle 4 noktada önemlidir. Teknoloji transferi, finans gücü, yönetim becerisi ve dış pazar imkânları. Türkiye'de DYY'nin artması büyük ölçüde sermaye açığının kapanmasına, üretimde eski teknoloji yerine yeni teknolojinin kullanılmasına ve yeni teknolojiyle birlikte üretimde verimliliğin artmasını, maliyetlerin azalmasını ve yeni dış pazarların açılmasını sağlayacaktır⁷³.

DYY'nin Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. DYY'nin bu etkileri başlıklar halinde incelenirken, etkilerinde önem sıralaması dikkate alınmadan yapılacaktır. Ele alınan bir konuda örneğin ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde, DYY'ler dışında birçok faktörde etkili olmaktadır. Bu nedenle ele alınan konularda DYY'lerin nispi ağırlıklarını ölçmek zor olmakla birlikte, konu başlıkları arasında da DYY'nin nispi ağırlığı farklı olacaktır.

2.2.1. Dolaysız Yabancı Yatırımların Türkiye'deki İstihdama Etkileri

⁷³ Türkel Minibaş, **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İstanbul: Der Yayınları, 1992, s.70.

Kalkınma sürecinde olan Türkiye'nin çözümlenmek zorunda olduğu en önemli konulardan birisi, kuşkusuz istihdam sorunudur. DYY'lerin geldiği ülkede sermaye birikimini artırarak, yeni yatırımların yapılmasını sağlayarak, işsizliği azaltması beklenmektedir. Türkiye, özellikle 2003 yılından itibaren önemli ölçüde artan DYY girişlerine rağmen DYY'den kendisiyle aynı gelişmişlik durumunda olan ülkelerin çektiği düzeyde istihdam yaratamamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye'ye gelen DYY'nin niteliğinin etkili olduğu savunulmuştur. Özelleştirme, birleşme ve satın almalar ağırlıklı olarak gerçekleşen DYY girişlerinin yeni yatırımlar yapan, tesisler kuran, yeni fabrikalar açan yatırımlara dönüştürülememesi nedeniyle istihdama etkisinin sınırlı kaldığı belirtilmektedir. Fakat gelen DYY'nin bir şirketi aldıktan sonra yeni yatırımlar yaparak o şirketin daha da büyümesini, yeni istihdam imkânlarını sağlayabilir. Tabi DYY vasıtasıyla başlangıçta kurulan yeni bir işletme ve fabrika, özelleştirme ve satın alma biçiminde gelen DYY'lere kıyasla daha fazla istihdam yaratabilecektir. Ama satın alma ve özelleştirme biçiminde gelen DYY'ler de yeni yapılacak yatırımlarla ülkede istihdam artışı sağlayabilecektir.

Ülkemizde DYY'nin yarattığı istihdam konusunda net bir rakam vermenin imkânı yoktur. Yine de yapılan birtakım çalışmalar bu konuda bize bir fikir vermektedir. DYY'nin istihdam yaratma etkisi konusunda İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından her yıl ilan edilen Türkiye'nin en büyük şirket raporu bize fikir verebilecek bir kaynaktır. Ancak şunu da baştan ifade etmek gerekir ki 500 büyük şirket içerisinde yer alan yabancı sermayeli şirketlerdeki sermaye payları da birbirinden farklı olup kiminde sermayenin %1' i yabancı iken kiminde ise %100' ü yabancıdır⁷⁴.

Tablo 13 DYY'nin Türkiye ekonomisine istihdam açısından yapacağı katkıları görmek açısından önemlidir. 2005 yılı 500 büyük sanayi kuruluşu ile ilgili yapılan çalışmada en çok kişi çalıştıran 50 kuruluş içerisinde 16 tanesi yabancı sermayeli firmadır. Bu 11 firmanın bünyelerinde çalıştırdığı kişi sayısı 59.597 kişidir. İlk 500 kişi arasında yer alan tüm yabancı sermayeli işletmelerin toplam

⁷⁴ İstanbul Sanayi Odası, **500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2005**, İstanbul: 2006, s.15.

istihdam rakamı ise 131.664 olarak belirlenmiştir. 2004 yılında Türkiye'deki en büyük 500 sanayi kuruluşunun 158'inde yabancı sermaye ortaklığı bulunurken, bu 500 sanayi kuruluşunun yarattığı istihdamın %27,3'ü yabancı ortaklı şirket tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu veriler yabancı sermayeli şirketlerin ülkemizde istihdama yaptıkları katkıyı ortaya koymaktadır⁷⁵.

Tablo 2.13. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Arasında En Çok Kişi Çalıştıran 50 Kuruluş İçinde Yabancı Sermayeli 16 Kuruluş

Firma Ve Müesseseler	Ücretle Çalışanların Ortalaması	Ücretle Çalışanların Kamu / Özel Sıralaması	500 Büyük Firma Sıra No
Ford Otomotiv	7.964	2	2
Ereğli Demir Çelik Fabrikası	7.085	3	6
Vestel Elektrik	5.583	5	8
TOFAŞ Türk Oto	4.399	9	9
OYAK RENAULT	4.382	10	7
BOSCH	3.902	12	30
MERCEDES BENZ	3.835	13	13
BMC Sanayi	3.054	21	28
HUGO BOSS	2.805	26	485
BSH Ev Aletleri	2.686	27	24
MAN Türkiye	2.620	28	74
DELPHİ Otomotiv	2.460	32	134
C.P. Standart Gıda	2.302	33	89
SIEMENS	2.251	35	47
Trakya	2.161	39	43

⁷⁵ İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., s.15.

ECZACIBAŐI	2108	40	86

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası, **500 Büyük Sanayi kuruluşu 2005**, İstanbul: 2006, s.15.

DYY'nin yarattığı istihdamı tahmin edebilmede bize yardımcı olacak bir diğer çalışma da Nezh Kaynar tarafından yapılmıştır. Kaynar'ın, 1997 yılında teşvik almak üzere yapılan yatırım raporlarının incelenmesine dayanan çalışmasında, istihdam başına düşen sabit yatırım miktarından hareketle, sermaye yatırımlarının yarattığı yaklaşık istihdam hesaplanmaya çalışılmıştır⁷⁶. Bu verilerden hareketle yabancı sermayenin her sektörde ilgili yıl için yarattığı istihdam miktarına ulaşmak mümkündür. Kaynar'ın çalışmasına göre, farklı sektörlerdeki istihdam maliyetleri farklılık arz etmekle birlikte, ortalamanın 65 – 70 bin dolar arasında olduğu söylenebilir. 2000 yılında ülkemizde DYY girişinin 1,3 milyar dolar olduğu ve bir işçi için istihdam yaratmanın maliyetinin yaklaşık 70 bin dolar olduğu düşünülecek olursa, 2000 yılı içinde gelen DYY'nin 20 bin dolaysız istihdam yarattığı ve buna dolaylı istihdam etkiside eklendiğinde, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) hesaplamalarına göre her yeni işçi başına dolaylı olarak bir ya da iki yeni iş yaratıldığı varsayıldığında bu rakamın yaklaşık 50 bin civarında olduğu söylenebilir. Bu basit hesaplama yönteminden hareketle, Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 1980 – 2000 yılları arasında, 28,6 milyar dolarlık DYY yatırımlarına izin verildiği, ancak bu dönemdeki fiili girişin yaklaşık 13,8 milyar dolar olarak gerçekleştiği göz önüne alınacak olursa, Türkiye'deki DYY'nin 200 bin civarında istihdam yarattığı, buna dolaylı istihdam etkisi de eklendiğinde, bu sayının 500 ya da 600 bin civarında olduğu söylenebilir. Tabi, bu hesaplamanın çok sağlıklı bir hesaplama olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Ama yine de bize bir değerlendirme yapma olanağı sağlamaktadır⁷⁷.

2.2.2. Türkiye'de Dolaysız Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri

⁷⁶ Nezh Kaynar, **1995 ve 1996 Yıllarında Teşvikli Yatırımlarda Sabit Yatırım İstihdam İlişkisi**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 1997, s.24.

⁷⁷ Kaynar, a.g.e., s.24.

Türkiye gibi GOÜ'lerin temel hedefleri istikrarlı bir büyümeye ulaşarak ekonomik güçlerini artırmak ve bu oranda da siyasi ve ekonomik alanda dünya ülkeleri arasında itibarlarını yükseltmektir. Ancak, böyle bir hedefe ulaşılması, bu tür ülkelerde istikrarlı politikalar izlenmesini ve üretim artışı sağlanmasını gerektirmektedir. Oysa Türkiye gibi GOÜ'lerin pek çoğu genellikle gayri safi milli hâsılası düşük, nüfusu büyük ülkelerdir. Diğer bir ifadeyle, kişi başına düşen milli gelirleri oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, yüksek boyutlardaki iç tüketim, gelirden tasarrufa ayrılan payın düşük seviyelerde kalmasına yol açmaktadır. Bu sebepten, yetersiz kalan iç tasarruflar yatırımları engellemekte ve üretim artışını sınırlı kılmaktadır. Ancak bu ülkelerde, kişi başına düşen milli gelir miktarı düşük olduğundan, marjinal tasarruf eğilimleri de düşüktür. Bunun sonucunda, bu ülkelerin kalkınma süreçlerinde karşılaştıkları bu tasarruf-yatırım kısılacı, yabancı ülkelere yapılan tasarrufların ülkeye yatırım olarak çekilmesiyle bir ölçüde ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Genel olarak DYY üzerine yapılan araştırmalarda, Türkiye'de DYY'nin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır. Fakat gelen yabancı sermayenin özellikle 2003 yılına kadar az olmasının da etkisiyle bu olumlu etkinin 2003 yılına kadar sınırlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de DYY'nin, 2004 yılıyla birlikte sıçrama yaptığı düşünüldüğünde bu olumlu etkinin 2004 yılıyla birlikte daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. İSO tarafından açıklanan Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2004 çalışması da 2004 yılıyla birlikte sıçrama yapan DYY'nin ekonomik büyümeye etkisini doğrulamaktadır. 500 büyük sanayi kuruluşu içindeki 158 yabancı ortaklı firma, 2004 yılında Türkiye'deki brüt katma değerinin %49'u, toplam kârın %44.4'ünü, toplam satışın %42.5'ini karşılamışlardır⁷⁸.

Tablo 14 DYY'lerin Türkiye ekonomisinde ekonomik büyümeye sağladığı katkıları görmek açısından önemlidir. Tablodan Türkiye'de büyüme oranının nispeten düşük olduğu yıllarda DYY girişlerin düşük düzeyde seyrettiği görülmektedir. 2004 yılı ile birlikte artış gösteren DYY'lere paralel olarak 2004 yılından itibaren ülkenin ekonomik büyümesi de hızlanmıştır. DYY'nin en yüksek seviyeye çıktığı 2006 yılında Türkiye ekonomisi %6 oranında büyürken, 2004 ve 2005 yıllarında da

⁷⁸ İstanbul Sanayi Odası, **500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2004**, İstanbul: 2005, s.15.

sırasıyla % 9.9 ve % 7.7 büyümüştür. 1991 körfez krizinin etkisi, 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler ülkenin bu yıllardaki büyüme hızını düşürmüştür. 2001 yılında diğer yıllarda farklı olarak yabancı sermayedeki artışa rağmen, Türkiye ekonomisi krizin etkisiyle % -9.5 oranında küçüldüğü görülmektedir. 2001 yılındaki ekonomik istikrarsızlığa rağmen, iletişim ve bankacılık sektörlerinde kârı yüksek olan firmaların olması istikrarsızlığa rağmen yabancıların bu sektörlere yatırım yapmasını engelleyememiştir.

Tablo 2.14. 1990-2006 yılı Türkiye'nin Büyüme Oranları

Yıllar	Ekonomik Büyüme	Dolaysız Yabancı Yatırımlar (milyon dolar)
1990	9.4	684
1991	0.3	907
1992	6.4	911
1993	8.1	746
1994	-6.1	636
1995	8.0	885
1996	7.1	722
1997	8.3	805
1998	3.9	940
1999	-6.4	783
2000	6.3	982
2001	-9.5	3.352
2002	7.9	1.132
2003	5.9	1.752
2004	9.9	2.883
2005	7.6	9.801
2006	6.0	20.168

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.6.

Türkiye’de 2002 yılında Arslanoğlu tarafından DYY’nin ekonomik büyümeye etkisini tespit etmeye yönelik bir çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmada, Türkiye’ye gelen DYY’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmiş ve Türkiye’ye gelen DYY’nin ekonomik büyümeye etkisinin sınırlı olduğunu ifade etmiştir⁷⁹. 2002 yılında Yang tarafından yapılan bir başka çalışmada ise aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 9 ülke arasında DYY’nin ekonomik büyüme ve sermaye birikimine etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonucunda DYY’nin sermaye birikimiyle arasındaki korelasyonu bütün ülkeler için pozitif bulunmuştur. Ancak, sadece Türkiye, Endonezya, Meksika ve Malezya’da sonuçlar istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. DYY ile ekonomik büyüme arasındaki korelasyon ise Şili ve Filipinler dışındaki tüm ülkelerde Türkiye’deki gibi pozitif bulunmuştur. Ancak sonucun pozitif olduğu bu ülkelerden sadece Endonezya, Malezya örnekleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Türkiye’de ise sonuç istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır⁸⁰.

Özetle DYY’ler, Türkiye’de ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde katkıları olmuştur. Özellikle 2002 yılına kadar az miktarlarda ülkeye gelen DYY’nin 2004 yılıyla birlikte daha fazla miktarda ülkeye gelmesi bu yatırımların ülkede sermaye birikimini arttırmasına, yeni yatırımlar yaparak ülkenin ekonomik büyümesine daha fazla katkıda bulunmasını sağlamıştır.

2.2.3. Türkiye’de Dolaysız Yabancı Yatırımların Cari Açık Ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri

GOÜ grubuna dahil olan ülkemizde cari işlemler dengesi açığının kapatılmasında en iyi alternatiflerden birisi DYY’ler olmuştur. Yüksek düzeyde cari açık veren Türkiye özellikle 2003 yılından itibaren önemli ölçüde artış gösteren DYY girişleriyle bu açıkların kapatılmasında önemli bir kaynak elde etmiştir. 2003 yılında 8 milyar dolar, 2004’te 15,6 milyon dolar, 2005’te 22,8 milyon dolar ve 2006’ da 34 milyar dolar cari açık veren Türkiye 2003’te 1,752 milyon dolar, 2004’te

⁷⁹ Erhan Aslanoğlu, "The Structure and the Impact of Foreign Direct Investments in Turkey", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, No: 1(2002), s.31.

⁸⁰ Jiawen Yang, "Direct and Financial Foreign Investment: How Do They Differ in The Benefit To The Developing Countries?", çev. Ferit Kula, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2 (Aralık, 2003), s.142.

2.883 milyon dolar, 2005'te 9.801 milyon dolar ve 2006'da 20.168 milyon dolar DYY çekerek bu açıkların olası bir ekonomik krize dönüşmesini engellemiştir⁸¹.

Türkiye'de cari açıkların kapatılmasında sıcak para girişi de etkili olmuştur ama gelen DYY'lerin geldikleri ülkede uzun süre kalması nedeniyle ülke ekonomisi için daha güvenli bir yatırım türü olduğunu söyleyebiliriz. Ama Türkiye, özelleştirme ağırlıklı gelen DYY girişlerini, fabrika kuran nitelikte DYY çekmesi bu açıkların kapatılması için daha sağlıklı bir durum olacaktır. Aksi takdirde, özelleştirme gelirlerinin azaldığı yıllarda ülkemiz bu cari açıkları kapatmada sorun yaşayabilecektir.

Tablo 15'te Türkiye'ye 2000 – 2006 döneminde özelleştirme yoluyla gelen uluslararası doğrudan yatırım girişleri verilmiştir. Türkiye, özellikle 2005 ve 2006 yıllarında daha fazla özelleştirme yaparak, cari açığın kapatılmasında önemli seviyede gelir elde etmiştir. Özelleştirme işlemlerine bağlı olarak 2006 yılı ödemeler dengesine yansıyan uluslararası sermaye girişi, yaklaşık 1.8 milyar dolar düzeyindedir. Söz konusu tutarın 1.5 milyar dolarlık kısmı, 2005 yılı içerisinde özelleştirilen Türk Telekom'un ikinci taksit bedeli olarak Ojer Telekom tarafından yapılan ödemedir. Kalan 268 milyon dolarlık kısım ise, 2006 yılı içerisinde özelleştirilen Başak Sigorta ve Başak Emeklilik için Fransız Groupama tarafından transfer edilen sermaye miktarıdır.

Tablo 2.15. Özelleştirme ve Uluslararası Doğrudan Yatırımlar

Yıl	Özelleştirme Tutarı	Özelleştirme Yoluyla Ülkeye Gelen Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
2000	3.302	585
2001	2.579	2.639
2002	537	-
2003	187	-
2004	1.283	49
2005	8.222	1.500

⁸¹ Ankara Ticaret Odası, **Cari Açıklar Tarihi Raporu**, Ankara: 2005, s.3.

2006	8.095	1.768
Toplam	24.205	6.271

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.13.

DYY yapan Türkiye'deki yabancı firmaların ülkenin ödemeler dengesi üzerine yaptıkları önemli etkilerinden biri de yapmış oldukları ihracat ve ithalat miktarlarıdır. Tablo 16 Yabancı firmaların Türkiye'de hem ihracatın hem de ithalatın artmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. 1996 – 2002 yılları arasında kapsayan bir çalışmada yabancı sermayeli şirketlerin dış ticaret dengesinin Türkiye'nin dış ticaretinde olduğu gibi, incelenen dönemde açık verdiği tespit edilmiştir. Yabancı sermayeli şirketlerin toplam ithalat içindeki payları, bu şirketlerin gerçekleştirdikleri ihracatın toplam ihracat içindeki paylarına göre daha yüksek düzeyde seyretmiştir. Buradan hareketle, yabancı sermayeli şirketlerin daha çok ithalat yapmaya eğilimli oldukları söylenebilir. Yabancı sermayeli şirketlerin ihracat içindeki payı 1996'da % 18,34 olmuş ve takip eden iki yıl boyunca gerileme kaydetmiştir. Bu oran, 1999'dan sonra artış göstermiş ve dönem sonunda % 23,89 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu şirketlerin yaptığı ithalat, toplam ithalat içindeki payı 1999 yılına kadar artış göstermiş ve bu yılda % 34,54 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılından sonra ise yabancı sermayeli şirketlerinin ithalatının toplam ithalata oranı gerilemeye başlamış ve 2002 yılında % 29,65 olarak gerçekleşmiştir. Yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye'nin dış ticareti içinde ithalatta daha fazla ağırlığa sahip olmalarına rağmen, bu şirketlerin özellikle 1999 yılından bu yana toplam ihracat içindeki payları artarken ithalat içindeki payları azaldığı görülmektedir⁸².

Tablo 2.16. Türkiye'deki Yabancı Sermayeli Şirketlerin ve Türkiye'nin İthalat ve İhracatı (ABD Doları)

Yıllar	Yabancı Sermayeli Şirket İhracat	Yabancı Sermayeli Şirket İthalat	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Türkiye'nin Toplam İthalatı
1996	4.259.378.331	11.362.385.144	23.224.465.343	43.626.690.167
1997	4.239.006.980	14.541.655.786	26.261.071.786	48.558.720.673

⁸² Tuğrul Göver, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**, Ekonomik Araştırmalar Dizisi: No: 40, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2005, s.29.

1998	4.186.806.410	14.739.397.902	26.973.951.738	45.921.392.207
1999	5.404.387.465	14.048.938.190	26.587.224.962	40.671.272.031
2000	5.709.001.947	18.043.284.577	27.774.906.045	54.502.820.560
2001	7.286.931.488	12.679.413.525	31.334.216.356	41.399.082.953
2002	8.544.583.027	15.181.775.311	35.760.821.307	51.203.266.271

Kaynak: Tuğrul Göver, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**, Ekonomik Araştırmalar Dizisi: No: 40, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2005, s.29'dan Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Devlet İstatistik Enstitüsü Veri Tabanı**.

DYY yapan yabancı firmaların Türkiye'nin ihracatını etkisini değerlendirmek için İSO tarafından açıklanan "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2004" araştırması, yabancı sermayenin gerçekleştirdiği ihracat konusunda yararlı bilgiler vermektedir. 2004 yılında Türkiye'deki en büyük 500 sanayi kuruluşunun 158'sinde yabancı sermaye ortaklığı bulunurken, bunların 97'sinde yabancı sermaye ortaklık payı yüzde 50 ve üzerindedir. Aynı dönemde, 500 büyük sanayi kuruluşunun yarattığı toplam ihracatın 158 yabancı ortaklı şirket tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸³ İSO'nun 2005 verileri ise 500 büyük sanayi kuruluşu içindeki yabancı sermayeli firmaların toplam ihracatını 16.300 milyon dolar olarak tespit edilmiştir. En fazla ihracat yapan 50 firma arasında, en çok ihracat yapan ilk iki firma yabancı sermayeli firmalar olurken, Bu iki firma toplam 4.416 milyon dolar ihracat yapmıştır. Tablo 17'de en çok ihracat yapan 50 büyük kuruluş içindeki en çok ihracat yapan 21 yabancı sermayeli firmadan 10'u alınmıştır⁸⁴.

Tablo 2.17. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Arasında En Çok İhracat Yapan 50 Kuruluş Arasında Yabancı Sermayeli 10 Şirketin İhracatı

Firmalar Müesseseler	İhracat 1000 dolar	İhracat Kamu Özel Sıralaması	500 Büyük Firma Sıra No
TOYOTA	2.322.208	1	3
FORD	2.090.008	2	2
VESTEL	1.632.580	4	7
OYAK RENAULT	1.422.601	5	8

⁸³ İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., s.10.

⁸⁴ İstanbul Sanayi Odası İstanbul Sanayi Odası, **500 Büyük Sanayi kuruluşu 2005**, İstanbul: 2006, s.15.

TOFAŞ	859.377	8	9
BOSCH	529.906	11	30
MERCEDES BENZ	465.739	12	13
ERŐLİ Demir Çelik	369.000	14	6
PROFİLO TELRA	346.599	16	33
DİLER Demir	341.444	17	34

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası, **500 Büyük Sanayi kuruluşu 2005**, İstanbul: 2006, s.10.

Yabancı firmaların yapmış oldukları kâr transferleri Türkiye'nin ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. 1980–2002 yılları arasında gelen DYY'nin %32'si yurt dışına kâr transferi olarak geri dönmüştür⁸⁵. 2002 yılına kadar yabancı yatırımcılar Türkiye'den yılda ortalama 300 milyon dolar düzeyinde bir kâr transferi gerçekleştirirken hem yabancı sermayeli şirketlerin sayısındaki artış hem Türkiye'deki şirketlerin kârlılığındaki yükseliş, hem de ülke parasındaki değerlenme 2003 yılından itibaren yabancıların yaptığı kâr transferlerini önemli bir büyüklüğe çıkarmıştır. Yabancı firmalar Türkiye'de 2003 yılında 608 milyon dolar, 2004'te 1 milyar dolar, 2005'te 1.094 milyon dolar ve 2006 yılında da 1,2 milyar dolar kâr transferi gerçekleştirmişlerdir⁸⁶. 2003 – 2006 döneminde yaklaşık 4 milyar doları bulan yabancı sermayenin yeni yatırımlara yönelmeden kâr transferi olarak yurt dışına çıkması ülkenin ödemeler dengesini olumsuz etkilerken, ülkedeki sermaye birikimini de azaltmıştır.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda Türkiye Ekonomisi'nde özellikle 2004 yılıyla birlikte önemli bir artış gösteren DYY'nin özellikle 2003 – 2006 döneminde yüksek miktarlarda olan cari açığın kapatılmasında önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. DYY yapan yabancı firmalar Türkiye'nin ihracatı ve ithalatını arttırarak da ülkenin ödemeler dengesini etkilemişlerdir. Ancak, bu firmaların ithalat yapmaya daha meyilli olması nedeniyle ülkenin dış ticaret bilânçosunu olumsuz yönde etkilediğini söyleyebiliriz. Yine yabancı şirketler tarafından yapılan ve özellikle 2003 yılıyla birlikte artan kâr transferi de ülkenin ödemeler bilânçosunu olumsuz yönde etkilemiştir.

⁸⁵ Soydal, a.g.m., s.588.

⁸⁶ Ankara Ticaret Odası, a.g.e, s.3.

2.2.4. Türkiye’de Dolaysız Yabancı Yatırımlarının Teknoloji Transferi Etkisi

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisinin izlenmesi, gerek iç gerekse dış piyasalardaki maliyet unsuru nedeniyle kalite ve maliyet unsurlarını ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla hem iç piyasaya yönelik hem de ihracata yönelik olarak çalışan şirketlerde kalite ve düşük maliyetli üretimin önemi artmıştır. Sanayide yaşanan bu gelişmeler ülkemizde ileri teknolojiye olan ihtiyacı artırmıştır. İleri teknolojilere ulaşmak ise ancak Ar-Ge faaliyetlerine önemli miktarlarda fon ayırmak ile mümkündür. Ülkemizde Ar-Ge faaliyetlerine yapılan harcamaların düşüklüğü dikkate alındığında, Türkiye’nin DYY yoluyla teknoloji ithali önem kazanmaktadır. Tabloda 18’de görüldüğü gibi Türkiye’nin Ar-Ge harcamalarının GSMH’a oranı çok düşük düzeydedir.

Tablo 2.18. Türkiye’nin Ar-Ge Harcamalarının Milli Gelire Oranı

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Türkiye	0.63	0.64	0.72	0.67	0.61	0.67	0.79

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Raporu**, 2006, s.12.

Günümüzde Ar-Ge ünitelerine büyük miktarda fon ayıran kuruluşlar ÇUŞ’lardır. ÇUŞ’lar, bir malın üretimi ile ilgili olarak geliştirdikleri teknolojiyi ya da bilgi birikimini bir süre sonra diğer ülkelere transfer ederler. ÇUŞ’ların teknoloji transferine yönelmeleri kendi bünyelerinde yaşadıkları gelişmelerle ilgilidir. Bir malın üretimiyle ilgili olarak geliştirilen teknoloji ya da bilgi birikimi uzun dönemde Azalan Verimler Kanunu’na tabidir. Böyle bir durumda ÇUŞ’lar mevcut teknolojilerini yenileme ile karşı karşıyadırlar. Teknolojinin yenilenmesi ise maliyet artışını gündeme getirmektedir. ÇUŞ’lar açısından maliyeti düşürmenin en kısa yolu ise kullanım süresi dolan teknolojileri, ihtiyaç içinde olan ülkelere transfer etmektir⁸⁷.

⁸⁷ Nejla Atanur, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 6 (Temmuz,1997), s.8.

Türkiye’de teknoloji transfer uygulaması bazı istisnalar dışında hep belirli bir ürünün nasıl üretileceğine ve belli teknolojilerin nasıl kullanabileceğine ilişkin bilginin aktarılmasıyla sınırlı kalmıştır. Oysa teknoloji transferi, teknolojiyi kullanabilme bilgisini kazanmasının ötesinde söz konusu teknolojiyi yeni ürün ve üretim yöntemleriyle bulmada kullanabilecek şekilde özümseyebilmeyi de kapsamaktadır. Ancak bu özümseme sürecinde firmalar, derinliği çok daha fazla olan teknolojik ve bilimsel bilgilere ihtiyaç duyar. Bu durumda Türkiye pratiğinde sık görülmeyen teknoloji transfer yöntemlerine başvurmak zorunlu hale gelmektedir. Zira Türkiye gibi ülkelerde çeşitli sebeplerden dolayı Ar-Ge harcamalarına olan kaynakların yetersizliği nedeniyle Türkiye için en iyi alternatifler, teknik bilgiye sahip yabancı uzman çalıştırmak, teknik yardım ve işbirliği sözleşmeleriyle diğer ülkelerle birlikte teknoloji geliştirme yoluna gitmektir. Diğer yol ise, ÇUŞ’ları ülkeye çekmek suretiyle onların getirmiş oldukları teknolojileri ülke şartlarına uyarlamak ve uygulamaktır⁸⁸.

Kısaca özetlediğimizde; Ülkemize olan teknoloji transferine neden olan gelişmelerden ilki, yukarıda ele aldığımız ÇUŞ’larda yaşanan teknolojik değişim ile ilgilidir. İkincisi 1980 sonrası dönemde ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile birlikte sanayi yapımızda yaşanan değişikliklerle ilgilidir.⁸⁹ Türkiye arzu ettiği düzeyde teknoloji transferini DYY vasıtasıyla ülkeye çekememiştir. Bu durumun nedenleri arasında Ar- Ge ve beşeri sermaye yatırımlarının yetersizliği, teknolojik ilerlemenin arzu edilen seviyede olmaması gösterilebilir.

2.2.5. Türkiye’de Dolaysız Yabancı Yatırımların İşgücü Verimliliği Üzerine Etkileri

GOÜ’deki ÇUŞ şubeleri arasında yapılan istatistikî çalışmalar emek verimliliğinin, ev sahibi ülkenin aynı sektördeki şirketlerinden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu farklılıkları, yabancı sermayeli şirketlerin ev sahibi şirketlere oranla daha büyük ölçekli, daha büyük sermaye yoğunluğuna sahip ve daha nitelikli işgücü istihdam etmiş olmalarına bağlayan çok sayıda çalışma bulunmaktadır.

⁸⁸ Hamza Çeştepe, “Yabancı Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: İrlanda Örneğinden Türkiye İçin Dersler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 2 (Nisan-Haziran 2006), s.60.

⁸⁹ Atanur, a.g.m., s.8.

Türkiye’de de yabancı firmaların verimlilik üzerine yarattıkları dışsal etkilerin toplam işgücü verimliliği üzerinde pozitif bir etkisinin olup olmadığını belirlemek için araştırmalar yapılmıştır. Türk imalat sanayinden seçilen 19 yabancı, 21 devlet ve 159 yerel firma baz alınarak yapılan çalışma, yabancı sermayenin Türk imalat sanayi üzerinde pozitif bir dışsallık ilişkisi içinde olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Bu çalışma sonucuna göre sermaye miktarındaki 1 birimlik artış verimlilik değişkeni üzerinde 195234’lük artış yaratmaktadır. Bu araştırma sonucunda, DYY’lerin Türkiye’deki işgücü verimliliğini artırdığı tespit edilirken, yerel firmaların da yabancı firmalarla rekabet edebilme gücünü artırabilmek için gerek sermaye gerekse de işgücü bakımından kaynaklarını geliştirmeleri gerektiği ortaya çıkmıştır⁹⁰.

Türkiye’de DYY yapan yabancı şirketler modern teknoloji ve yeni teknikleri ülkeye getirerek verimliliğinin artmasını sağlarken, işe alınan işgücünün eğitim sürecinden geçirilmeleriyle de işgücünün verimliliğini de artırmaktadırlar. Artan verimlilikle beraber yabancı şirketler daha fazla üretim ve kâr sağlamaktadırlar. Bu durum rekabet halinde bulunan yerli şirketleri etkileyerek onları da verimlilik artışına zorlamakta, teknolojiye ve işgücünün eğitime daha fazla önem vermeleri konusunda yol göstermektedir.

2.2.6. Türkiye’de Dolaysız Yabancı Yatırımların Sektörel Dağılımının Önemi Ve İktisadi Kalkınma İlişkisi

ÇUŞ’lar tarafından yapılan DYY’nin gideceği sektörler ülke kalkınmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle ekonomisinde tarımın önemli bir ağırlığı olan, eğitim, sağlık gibi beşeri sermaye yatırımlarının yetersiz olduğu GOÜ’ler için DYY’nin sektörel dağılımı önem taşımaktadır. GOÜ kategorisine giren Türkiye DYY’leri kendisine çekerek, sanayileşme sürecini hızlandırmaya, yetersiz olan beşeri sermaye yatırımlarını ve bütün sektörlerdeki sermaye birikimini artırmaya çalışmaktadır.

⁹⁰ Ayvaz ve Baldemir , a.g.m., s.185.

Türkiye’de imalat sanayi ve hizmetler sektörü, sektörel dağılım itibariyle yabancı sermayenin en çok ilgi gösterdiği sektörler olmaktadır. Bu dağılımı Türkiye’nin iktisadi kalkınması açısından değerlendirildiğinde sanayi sektörüne yönelik artan yatırımlar ülkenin sanayileşme çabalarını desteklemektedir. Ama yine de Türkiye gelen yabancı sermayenin ileri teknolojiye dayalı, katma değeri yüksek biçiminde sanayi ve hizmet sektörlerine yönelmesi için daha fazla adımlar atması gerekmektedir.

2004 yılından itibaren yabancı yatırımlarda büyük artış gösteren hizmetler sektöründe, yaşanan bu artışlarda siyasi istikrarın sağlanmasının, banka satın alma ve özelleştirmelerin büyük bir rolü olmuştur. Yabancı yatırımcılar bu sektörlerin Türkiye’de kısa vadede kâr elde edici gördüklerinden dolayı ağırlıklı olarak yatırım tercihlerini bu alana yönlendirmişlerdir. 2006 yılındaki DYY artışının da ana neden ve göstergesini bu temel oluşturmaktadır. Türkiye’de banka satın alma ve özelleştirme ağırlıklı olarak gelen DYY girişlerinin ülkenin iktisadi kalkınmasına fazla etkisi olmayacağı, istihdam yaratma, teknoloji transferi sağlama gibi ülkenin gereksinim duyduğu faydaları sağlamayacağı yönünden eleştirilmiştir. Fakat, banka veya bir firmayı satın alan bir yabancı şirket, yeni yatırımlarda bulunarak firmanın teknoloji seviyesini, kârlılığını ve üretim gücünü artırabilir ve daha fazla ihracat, istihdam ve vergi yaratılmasını sağlayabilecektir. Banka satın alma ve özelleştirme ağırlıklı olarak gelen DYY’lerde bu katkıları sağlayarak ülkenin ekonomik gelişmesine katkıda bulunabilecektir.

Ülkemizin iktisadi kalkınmasını gerçekleştirebilmesi için beşeri sermaye yatırımlarına daha fazla ihtiyacı vardır. Türkiye son yıllarda sağlık sektöründe daha fazla yabancı yatırım çekmeye başlamıştır. 2006 yılında 264 milyon dolar sağlık sektörüne DYY girişi olurken, 2007 yılıyla birlikte sağlık sektöründe yabancı yatırımların daha da artması beklenmektedir. Cleveland Clinic ve Houston Methodist gibi ünlü yabancı şirketlerinin Türkiye’de ihtisas hastaneleri projeleriyle 2007’de yatırım yapmayı planlarlarken, sağlık sektörü, bir-iki yıl içinde milyarlarca dolarlık

yatırımlarla 300'den fazla özel hastaneye sahip olması beklenmektedir⁹¹. Ülkemizde sağlık sektöründe DYY artmasının birçok nedeni vardır. Bunlar;

- Doktor kalitesinin yüksekliği,
- Sağlık alanında Teknik donanım yüksekliği,
- AB'ye giriş sürecinin başlaması,
- Fiyatlar AB ve ABD'nin çok altında olması,
- Avrasya ülkelerine coğrafi olarak yakınlık,
- Yabancı ülke vatandaşlarının göz ve diğer bazı tedaviler için ülkeye gelmesi,
- 11 Eylül saldırılarından sonra Bahreyn, Kuveyt, Katar, Dubai, Suudi Arabistan gibi zengin Arap ülkelerinin hem sağlık hizmeti alabilmek için gelen hastalarıyla hem de bu alanda yatırım yapmak isteyen işadamlarıyla Türkiye'yi ve öncelikle İstanbul'u seçmesi⁹².

Türkiye DYY'leri, ulusal bilim, teknoloji, inovasyon politikaları temelinde belirlenecek sanayileşme ve kalkınma politikalarının amaçlarına hizmet edecek şekilde ülkeye çekmesi iktisadi gelişmesini hızlandıracaktır. İrlanda, bilim, teknoloji ve eğitim alanlarına yaptıkları yatırımlarla DYY'leri çekerek iktisadi kalkınmalarını sağlamışlardır. Türkiye'de de öncelikle olarak hangi alanlarda hangi teknolojilerin hangi derinlikte olacağı belirlenmeli ve DYY'lerin bu gereksinmelere yanıt vermesi aranarak, eğitim, teknoloji ve bilime daha fazla kaynak ayrılmalıdır. Türkiye'de eğitim ve beşeri sermaye, teknoloji yatırımlarına daha fazla kaynak ayırması gelen DYY miktarını artıracak ve DYY'nin bölgeler arasında daha dengeli dağılmasını sağlayacaktır.

2.2.7. Türkiye'de Dolaysız Yabancı Yatırımların Gelir Dağılımı Etkisi

Türkiye'ye gelen DYY'nin iller ve bölgeler arasında dengeli bir şekilde dağılmamıştır. Bu durum zaten bozuk olan ülkenin gelir dağılımını daha da

⁹¹ Ankara Numune Hastanesi Kardiyoloji Bölümü, Dev Sağlık Yatırımları Geliyor, 2007, [www.anhkardiyoloji.com/-30k\(12 Şubat 2007\)](http://www.anhkardiyoloji.com/-30k(12 Şubat 2007)), s.1

⁹² Ankara Numune Hastanesi Kardiyoloji Bölümü, a.g.e., s.1.

bozmuştur. Tablo 19’da Türkiye’ye gelen DYY’lerin İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Kocaeli, Bursa gibi gelişmiş ekonomilere sahip illere yatırım yaptığı görülmektedir. İstanbul toplam yatırımların %94.7’sine ev sahipliği yaparken, İstanbul’u 50 milyon dolar ve üzerinde DYY çeken Ankara, İzmir, Adana, Kocaeli, Bursa, Kars ve Elazığ izlemektedir. Türkiye’nin gelişmemiş bölgeleri olarak kabul edilen Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu Bölgeleriyle, Karadeniz Bölgesi illeri ise DYY’den çok az pay almışlardır.

Tablo 2.19. İllere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2006
(Milyon Dolar)

İl	Dolaysız Yabancı Yatırım	Yüzde
İstanbul	16.737,6	94.71
Ankara	199.8	1.13
İzmir	149.2	0.84
Adana	143.5	0.81
Kocaeli	133.9	0.76
Bursa	131.3	0.74
Kars	61.0	0.35
Elazığ	56.0	0.32
Manisa	20.2	0.11
Antalya	18.3	0.10
Muğla	5.5	0.3
Mersin	2.7	0.2
Tekirdağ	2.6	0.1
Bolu	2.1	0.1
Karaman	2.0	0.1
Çanakkale	1.6	0.1
Denizli	1.4	0.1
Aydın	1.1	0.1
Diğer	3.2	0.1
Toplam	17.673	0.2

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.17.

Uluslararası sermayeli şirketlerin bölge bazında dağılımı, DYY’nin dengesiz dağılımı konusunda bize daha net bir fikir verebilecektir. Marmara bölgesi 9.086

şirket ile birinci sırada yer alırken, Akdeniz bölgesi 2.273 şirket ile ikinci, Ege bölgesi 2.146 şirket ile üçüncü sırada yer almaktadır⁹³. Türkiye'nin gelişmemiş bölgelerinin ise uluslararası sermayeli şirket sayısının oldukça düşük düzeyde kaldığı Tablo 20'de görülmektedir. Türkiye, ülkenin geri kalmış bölge ve illerinde oldukça yetersiz olan DYY'lerin bu bölgelere yatırım yapmasını sağlamaya çalışmalıdır. Sermaye birikiminin yetersiz olduğu, işsizliğin fazla olduğu, ileri teknolojilerin kullanılmadığı bu bölgelerin iktisadi kalkınmalarını sağlayabilmeleri için daha fazla yatırım çekmesi gerekmektedir. DYY'nin Türkiye'nin gelişmiş bölgelerine gitmeye devam etmesi durumunda bu bölgelerin iktisadi kalkınmaları sağlanamayacağı gibi Türkiye'nin gelir dağılımı daha da fazla bozulacaktır.

Tablo 2.20. Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımı

Bölge	Şirket Sayısı	Yüzde Pay %
Marmara	9.086	60,8
Akdeniz	2.273	15,2
Ege	2.146	14,3
İç Anadolu	1.108	7,9
Karadeniz	118	0,8
Güneydoğu Anadolu	103	0,7
Doğu Anadolu	49	0,3
Toplam	14.955	100,00

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.26.

Türkiye'de başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgeleri olmak üzere DYY'lerin geri kalmış bu bölgelere yatırım yapmamasının nedenleri ortaya konularak, bu sorunların giderilmesine çalışılmalıdır. DYY'nin bu bölgelere yatırım yapmamasının birçok nedeni vardır. Bunlar:

- Tarım sektörünün ağırlığı,
- Millî gelir ve sermaye birikiminin düşüklüğü,
- Beşeri sermaye yatırımlarının yetersizliği ve eğitim seviyesinin düşüklüğü,

⁹³ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e. , s.26.

- Altyapı yatırımlarının yetersizliği,
-Teknolojik ilerlemenin sağlanamaması ve Ar-Ge harcamalarının yetersizliğidir.

Tablo 21, Türkiye'deki toplam 14.955 adet uluslararası sermayeli şirketin illere göre dağılımında 8.334 adet şirket ile yine İstanbul'un birinci sırada yer aldığını göstermektedir. İstanbul'u 1764 adet ile Antalya, 1.039 adet ile Ankara ve 926 adet ile İzmir illeri takip etmektedir.

Tablo 2.21. 2006 Yılında Kurulan Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının İllere Göre Dağılımı

İl	Şirket Sayısı (1954 – 2006)
İstanbul	8.334
Antalya	1.764
Ankara	1.039
İzmir	926
Muğla	860
Bursa	307
Mersin	283
Aydın	227
Kocaeli	186
Adana	120
Diğer İller	909
Toplam	14955

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007, s.22.

Sonuç olarak Türkiye'de DYY'ler, bölgeler arasında dengeli bir şekilde dağılmamış ve gelişmemiş bölgelerin ekonomik gelişmesine bir katkıda bulunamamıştır. Gelir dağılımı, kâr transferi gibi konularda DYY'nin ülke ekonomisi üzerinde olumsuz etkileri olsa da olumlu etkilerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Özellikle 2003 yılıyla birlikte artan DYY'nin olumlu etkileri ekonomi üzerinde daha fazla hissedilmiştir.

SONUÇ

Dünya ekonomisi, 1990'lı yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle yeni bir döneme girmiştir. Yaşanan bu dönem, uluslararası alanda ortak hareketi gündeme getirmiştir. Ulusal işletmelerin zaman içerisinde çok uluslu işletme haline dönüşmeleriyle, yatırım yaptıkları ülkelerin hammadde kaynaklarından yararlanma hakkı elde etmişlerdir. Bu değişime, rekabet şartlarının etkili olması yanı sıra, çeşitli ülkelerin bu tür işletmeleri kendi ülkelerine çekebilmek için uyguladıkları teşvik programlarının da etkisi olmaktadır.

Gerek gelişmiş, gerekse de GOÜ'ler, özellikle DYY'leri ülkelerine çekmek için çaba göstermektedirler. DYY'ler, Özellikle GOÜ'lerin ihtiyaç duyduğu, sermaye birikimini sağlama, üretim, istihdam ve ihracatı artırma, yeni teknolojilerin ülkeye kazandırılması, sanayileşmenin ve ülkedeki yapısal değişimin sağlanmasında katkıda bulunması gibi pek çok olumlu etkide bulunmaktadır. Ama DYY'nin katkısını gelen yabancı sermayenin hacmi ve niteliği kadar, ülkelerin uygulayacağı ekonomi politikaları ve özellikleri de belirleyecektir. DYY politikaları belirlenirken, öncelikle DYY'nin ülkenin sermaye birikimi içindeki yeri ve avantajları ortaya konulmalıdır. Bu çerçevede, yabancı sermaye yatırımlarının bazı ilkelerinin bulunması gerekir. Bu ilkeler, gelen yabancı sermayenin ülkenin istihdamına katkı sağlaması, teknolojik gelişmelerden faydalanması, rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunması, çevreye karşı duyarlı olması biçiminde toparlanabilir. Yoksa " ne olursa olsun gelsin " anlayışının ülkeye katkısından çok zararı olabilecektir. Nitekim başarılı ülkelerin başarılarının sırrı yabancı sermaye yatırımlarının önemini

ekonomik kalkınma ve büyüme dinamikleriyle uyumlu bir şekilde formüle edebilmiş olmalarında yatmaktadır. Ülkelerin artan rekabet ortamında giderek daha çok kaynak kullanarak yatırım çekmek durumunda kaldıkları göz önüne alındığında doğru formüle edilmiş kalkınma stratejilerinin kalkınmada uzun dönemde en çok katkıda bulunacak sektörleri ve yatırımları doğru belirleyebilmesi de konunun ayrı bir boyutudur. Doğru seçilmiş hedef sektörlere yöneltilmiş yatırım promosyonu çabaları gerek kaynakların etkin kullanılması gerekse başarı şansının artırılarak ülkenin rekabetçi gücüne katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

DYY'nin sağladıkları önemli ekonomik katkılarının yanı sıra belirli noktalarda yatırım alan ülke ekonomisi için bazı olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır. DYY'nin birçoğu büyük ölçekli ÇUŞ'lar tarafından yapılmaktadır. Bu şirketlerin sahip olduğu rekabet gücü yerli firmalardan daha yüksek olduğu için ekonomide monopol oluşturarak yüksek kâr elde etmeleri ve bu kârlarını yatırım yaptıkları ülke ekonomisinde değil de kendi ülke ekonomilerine kâr transferi gerçekleştirerek kaydırmaları sorun olabilecektir. DYY'ler, ayrıca ülke ekonomilerinde yabancı denetimin artmasına, yerli şirketlerin yatırım yapan ÇUŞ'larla rekabet edememesi gibi sorunlara neden olabilmektedir. Yatırım yapan ülke açısından etkileri ise ülkedeki sermayenin yurt dışına çıkması ile ülkedeki yatırımların, istihdamın ve vergi gelirlerinin azalması olarak ifade edilebilir.

Türkiye, 1954 yılı sonrasında DYY'yi çekmeye yönelik adımları atmaya başlamıştır. Ama yeterli düzeyde DYY'leri 2000'li yılların başlarına kadar çekememiştir. 2003 yılıyla birlikte daha fazla DYY çekmeye başlarken, bu artışta, yabancı yatırımcılara yönelik teşviklerin artması, Avrupa Birliği ile ilgili adımların atılması, ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması ve özelleştirme ve banka birleşmeleri etkili olmuştur. DYY'ler, Türkiye'nin ekonomik gelişmesinde olumlu katkıları olmuştur. Ama, gelen yatırımların sadece gelişmiş il ve bölgelere yönelmesi ülkenin kalkınma çabalarında DYY'nin etkisini geri kalmış bölge ve illerde azaltmıştır.

Türkiye DYY'leri, ülkenin ulusal bilim, eğitim ve teknoloji politikaları temelinde belirlenecek sanayileşme ve kalkınma politikalarının amaçlarına hizmet edecek şekilde belirlemelidir. Burada öncelikle hangi alanlarda hangi teknolojilerin hangi derinlikte olacağı belirlenerek, DYY'nin bu gereksinmelere yanıt vermesi aranmalıdır. Gelen DYY'leri bu hedef doğrultusunda gelmesi için eğitim, teknoloji ve altyapı yatırımları arttırılarak, gelen yabancı sermayenin dengeli bir şekilde dağılımı sağlanabilir. DYY konusunda ciddi beklentileri olan Türkiye'de mevcut kayıtdışılık oranları, çok ağır vergi yükleri altında bu beklentilerini gerçekleştirmesi zorlaşacaktır. Dolayısıyla kayıtdışılığın makul seviyelere indirilmesi, istihdam ve girdilerde yol açtığı yükler taşıyan vergi yüklerinin azaltılması gerekmektedir. Bu durum yerli işletmeleri de rahatlatacaktır.

YARARLANILAN YAYINLAR

AFŞAR, Muharrem. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Bankacılık Sektörü”, **Ege Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1(Ocak-Temmuz 2004), ss.85-101.

ANDERSON, Arthur and Froncois Nielsen, “Income Inequality, Development and Dependence a Reconsideration”, **American Sociological Review**, Vol. 64, No. 4, 1999, pp.606-631.

AKMAN, Ayhan. **Yabancı Sermaye Yatırım Neden ve Etkileri**, Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri, No: 33, İstanbul: YASED Yayını, 1998.

AKTAN, Coşkun ve İstiklal VURAL. **Yeni Ekonomi ve Rekabet**, Rekabet Serisi: No:253, Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, 2004.

ALPAR, Cem ve Tuba ONGUN. **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Özel Kuruluşlar: Azgelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirilmesi**, Türkiye Ekonomi Kurumu: No: 1985/3, Ankara: 1985.

ALTINTAŞ, Mustafa. **İçe Yönelik Sanayileşme Politikası**, Ankara: İktisadi Ticari İlimler Akademisi,1978.

ASLANOĞLU, Erhan. "The Structure and the Impact of Foreign Direct Investments in Turkey", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, No: 1, 2002, ss.31-50.

ATANUR, Nejla. "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:6, 1997, ss.10-19.

AYVAZ, Yüksel, Ercan BALDEMİR ve Serap ÜRÜT. "Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik ve Kalkınmaya Etkilerinin Ekonometrik İncelenmesi", **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1(Aralık, 2006), ss.177-185.

Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **AB'nin Bilim, Teknoloji Ve İnovasyon Raporu**, Ankara: 2006.

Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu**, Ankara: 2007.

BERBER, Metin. **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 2.b., Trabzon: Derya Kitabevi, 2004.

BLOMSTRÖM, Magnus. Gunnar Forst, Robert Libsey, "Foreign Direct Investment and Employment: Home Country Experience in the U.S. and Sweden, NBER Working Paper No:6205, 1997 <http://www.Nber.Org/Papers/w6205> (4 Ekim 2007), p.1788.

Eduardo Borensztein And Jong Lee, How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth, **Journal of International Economics**, Vol.45, pp.115-135'ten Ferit Kula, "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler, Sivas: **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, 2003, ss.141-154.

BULUTOĞLU, Kenan. **100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye**, İstanbul: Gerçek Yayınevi,1980.

CAVES, Richard. ” Multinational Firms Competition And Productivity in Host-Country Markets”, *Economica*, Vol. 41, No.162, 1974, pp.176-193.

ÇELİK, Orhan. **Şirket Birleşmeleri Ve Birleşmelerde Şirket Değerlemesi**, Ankara: Turhan Kitapevi, 1999.

ÇETİNTAŞ, Hakan. ”Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet, **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 22, 2001, ss.1-23.

ÇEŞTEPE, Hamza. “Yabancı Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: İrlanda Örneğinden Türkiye İçin Dersler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 61, Sayı: 2, 2006, ss.46-62.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, “Dünya Ticaret Örgütü Üyeliği Sonrası Çin halk Cumhuriyeti Ekonomisi ve Ticaretinde Gelişmeler”, 2004, <http://www.deik.org.tr/bultenler/200545164731CHC-Bilgi-Notumayis2004.pdf> (30Ağustos 2007).

DİNLER, Zeynel. **Tarım Ekonomisi**, Ekin Kitabevi, 5.b., Bursa: 2000.

DUMLUDAĞ, Devrim. “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi”, **Toplum ve Bilim**’, s.96’dan Gülten Dursun,”Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Belirleyicileri: Türkiye Analizi (1981–2003), (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004).

DURSUN, Gülten.”Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Belirleyicileri: Türkiye Analizi (1981–2003), (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004).

ERCAN, Metin Kamil. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ülkenin Kalkınmışlığı ve Krizler Arasındaki İlişki”, **Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2001, ss.81-92.

FAN, Chengze Simon. Çin Dünyada Yabancı Sermaye Çekmede Neden Başarılıdır? İşlem Maliyetleri Yaklaşımı, Çev. Bekir Gövdere, **Dış Ticaret Dergisi**, 1999, ss.61-72.

GENCELİ, Mehmet. **Yabancı Sermaye Yatırımlarının Duyarlılık Analizi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 20, İstanbul: 1991.

GÖNENSAY, Emre. “Türkiye Ekonomisi ve Yabancı Sermaye”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl: 19, Sayı: 11, 1982, ss.20-35.

GÜNDOĞAN, Naci. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İstihdam Üzerine Etkileri”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 14 (Ocak Nisan, 2002), ss.21.32.

GÖVER, Tuğrul. **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**, Ekonomik Araştırmalar Dizisi: No: 40, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2005.

HAN, Ergül. **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Eskişehir: 1999.

Ireland Development Ajans, **Annual Report 2003**, Dublin: 2004.

İstanbul Sanayi Odası, **500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2005**, İstanbul: 2006.

İYİBOZKURT, Erol. **Küreselleşme ve Türkiye**, Ezgi Kitapevi Yayınları, İstanbul: 1998.

YANG, Jiawen. “**Direct and Financial Foreign Investment: How Do They Differ in The Benefit To The Developing Countries?**”, çev. Ferit Kula, **Cumhuriyet**

Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2 (Aralık, 2003), ss.141-154.

KARAKOYUNLU, Erdoğan. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul:1981.

KARLUK, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi**, 5.b., Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

KARLUK, Rıdvan. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul Ticaret Odası Ekonomik Yayınlar Dizisi: No: 13, 1983.

KAYNAR, Nezih. **1995 ve 1996 Yıllarında Teşvikli Yatırımlarda Sabit Yatırım İstihdam İlişkisi**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 1997.

KINDLEBERGER, Charles. **Economic Development**, Mc Grow, Hill Book Company, Tokyo,1958.

KOZANOĞLU, Hayri. **Küreselleşme Heyulası**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.

MANİSALI, Erol. **Dışsal Ekonomiler ve İktisadi Gelişme**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1971.

MİNİBAŞ, Türkel. **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İstanbul: Der Yayınları, 1992.

Organisation Economic Co-operation Development, **The Links Between Foreign Direct Investment And Trade: Empirical Evidence for United State and French Industries (1984-1994)**, Working Party No.9 on Industrial Statistics, 1996.

OLGUN, Hakan. “Gelir Eşitsizliği ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ters U Eğrisi”, **İktisat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 1, 2004, ss.153-165.

OMAN, Charles. **Policy Competition for Foreign Direct Investment: A Study of Competition Among Governments to Attract FDI**, Paris: OECD Development Centre Studies, 2000.

ÖĞÜTÇÜ, Mehmet. “Conference on Regional Development Foreign Direct Investment and Regional Development, International and Foreign Investment in Brazil”,2007 www.oecd.org.tr (05 Aralık 2006).

ÖZGÜVEN, Ali. **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, 2.b, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1988.

ÖZYILDIZ, Hakan.”Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 11(Temmuz 1998), ss.1-9.

RİCHARD, Robinson. **International Business Policy**, çev. Deniz Ülke Arıboğan, İstanbul: Der Yayınları,1996.

SAVAŞ, Vural. **Kalkınma Ekonomisi**, 4.b., İstanbul: Beta Yayınları, 1986.

SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası Finans**, 4.b, Güzemcan Yayınları, İstanbul, 2003.

SOROS, George. **Küreselleşme Üzerine**, çev. Mert Keçik, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

SOYDAL, Haldun. “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine bir Uygulama”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16(Aralık, 2006), ss.577-604.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, **Dünya Ekonomisinin Yen Sorunu: Çin Tehdidi**, Ankara: 2004.

TOFFLER, Alvin ve Heidi. **Yeni Bir Uygarlık Yaratmak Üçüncü Dalganın Politikası**, çev.Zülfü Dicleli , Türk Henkel Dergisi Yayınları: 3 , 1995, ss.14-20.

TUNCER, Baran. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu**, Ankara: Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları No: 241, 1968.

United Nations Development Programme, **Human Development Report 2004 Cultural Liberty in Today’s Diverse World**, New York: Published for United Nations Development Programme, 2004.

United Nations Conference on Trade and Development, **World Investment Report 1998-Trends and Determinant**, New York and Cenova: 1998.

United Nations Conference on Trade and Development, **World Investment Report 2006**, Foreign Development Investment from Devoloping and Transition Economies: Implications for Devolopment, New York and Genova: United Nations, 2006.

URAS, Güngör. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: İktisadi Yayınlar, 1979.

ÜLGEN, Gülден. “Yabancı Sermaye Yatırımları Ve İstihdam”, **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı: 1(2005), ss.35-45.

ÜLGER, İrfan Kaya. **Dünya’ da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, Yabancı Sermaye Derneği Yayını: No: 33, 1988.

ÜLKE, Deniz. **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Uluslararası İlişkilerde Güç İlişkileri**, 2.b, İstanbul: Der Yayınları, 1997.

YÜCEL, Fatih. “Kıta Çini; Asya Ejderi’nin Sancıları”, 2006, Adana Ticaret Odası Dergisi http://www.e-turkey.org/tr/kita_cini_asya_ejderi.php (15 Eylül 2007).

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Konya'da doğdu. İlkokulu Hatay'da Oğuzhan İlkokulu'nda okuduktan sonra ortaokulu Sivas Selçuk Ortaokul'unda, liseyi de Ankara Polatlı lisesi'nde bitirdi.1999 yılında girdiği Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünden 2004 yılında mezun oldu. 2006 ve 2007 yıllarında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans yapıp, yüksek lisansını 03.10.2007'de tamamlayarak mezun oldu.